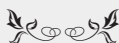

ראיונות היסטוריים והרהור ביצד

מלחמת ששת הימים -

ראיונות עם השר עזר ויצמן וח"כ אבא אבן, לקחים והארות

◀ רפאל כהן-אלמגור¹

תקציר

מאמר זה מביא ראיונות עם עזר ויצמן ואבא אבן. השניים מסבירים את הסיבות לפרוץ מלחמת ששת הימים. הניתוח מעלה כי המלחמה פרצה למרות שאף אחד מן הצדדים לא רצה בה. ההתלהמות של נאצר דחפה אותו לסדרת החלטות הרות אסון שהוליכו לפרוץ המלחמה. ישראל הקרינה חולשה, ונאצר נדחף להתנהלות של דיפלומטיה על סף תהום, אלא שהוא לא השכיל להלך על הסף ונפל אל תוך התהום. תפקיד שלילי שיחקו מזכ"ל האו"ם או-תאנט, וברה"מ. נטען כי היתה זו מלחמה צודקת, שכן סגירת מיצרי טיראן היוותה קאזוס בלי, עילה מוצדקת למלחמה. ארה"ב, בריטניה וצרפת, כל אחת וסיבותיה, נמנעו מלהתערב במשבר. ישראל הבינה כי הפתרון למשבר בידיה: רק היא תוכל לעזור לעצמה.

מילות מפתח: מלחמת ששת הימים, עזר ויצמן, אבא אבן, או-תאנט, גאמל עכדל נאצר, יצחק רבין, משה דיין, לוי אשכול.

הקדמה

מלחמת ששת הימים הייתה המלחמה הראשונה שלי. הייתי בן שש. אני זוכר את החששות והפחדים של טרום המלחמה, את הנאומים חוצבי הלהבות של נשיא מצריים (או קע"מ, קהילה ערבית מאוחדת)² גמאל עבד-אל נאצר אותם לא הבנתי, אולם בהחלט הערכתי את עצמתם שכן הם השפיעו מאוד, לשלילה, על הורי ועל אנשים הקרובים לי. אני זוכר את אבי נקרא לגיוס, נפרד מעל אמי, מעל אחי הבכור ומעלי. אמי לקחה את אחי ואותי לתל ברוך, לאחותה הגדולה ממנה, על מנת לשהות יחד עם משפחתה בימי הקרבות. בתל ברוך לא היו מקלטים באותה התקופה. אני זוכר את האזעקות קורעות האזניים והלב אשר החישו אותנו לשוחה הקרובה, אני נצמד בפחד לאימי. אני זוכר את המטוסים החולפים ממעל למשימות שונות ואני מפציר באמי: "תתכופפי, תתכופפי". אני זוכר את העלטה, את אטימת החלונות

ואת צביעת הנורות בכחול כהה ובשחור. אני זוכר את תחושת ההקלה עם היוודע הניצחון, את האופוריה, "רבין מחכה לנאצר", משה דיין³ שהפך לדידי לגיבור שגיב ונישא, אבי החוזר הביתה כגיבור, עמוס סיפורים וחיוך תחת שפמו.

הייתה זו המלחמה הראשונה ומאז ידעתי, כמו כל עם ישראל, מלחמות רבות: יום כיפור (1973), לבנון (1982), אינתיפדה ארוכה (1987-1993), מלחמת המפרץ (1991), אז שהיתי בחו"ל לרגל לימודים), מתקפת הטרור על ישראל מאז חתימת הסכמי אוסלו (ספטמבר 1993), מתקפה שהתגברה לאחר כשלון שיחות קמפ-דיוויד (יולי 2000), ולאחרונה מלחמת ישראל בחיזבאללה (2006). עם זאת, כאשר החלטתי לחקור בזמן לימודי מדע-המדינה באוניברסיטת תל-אביב את אחת ממלחמות ישראל, לא היה בליבי ספק איזו מלחמה אחקור. המלחמה הראשונה הותירה את חותמה עלי לתמיד.

מחקרי התמקד במספר שאלות:

מדוע פרצה המלחמה?

מי רצה בה?

האם הייתה זו מלחמה צודקת?

באשר לשאלה הראשונה, הבחנתי מספר גורמים מרכזיים ששיחקו תפקיד מכריע בערעור מאזן הכוחות בין ישראל לשכנותיה ושדחפו לעימות מזוין. גורמים אלה היו:

(א) העדר גורם מאזן או מייצב. האו"ם בראשות או-תאנט⁴ לא זו בלבד שלא שיחק תפקיד חיובי במהלך ההתרחשויות, אלא להיפך: סדרה של החלטות כושלות שלו, שבשיאן ההחלטה לפנות את כוחות האו"ם מסיני ליבו את המשבר ודחפו למלחמה.

(ב) מערך הבריתות אותו הקימה מצריים עם סוריה, ירדן ועירק, מערך אשר חרף את תחושת האיום הקיומי על ישראל.

(ג) מירון החימוש בין ישראל לשכנותיה שדחף ל"בחינת כלים" ולתחושה של עצמה שלפחות מצד מצריים הייתה מוטעית.

(ד) ישראל נתפשה על ידי אויביה כחלשה. במזרח התיכון, חולשה מזמינה אתגר. תפישה, ולו גם שגויה, של ישראל כחלשה עלולה לגלוש לכדי עימות מזוין.

(ה) ברה"מ שיחקה תפקיד של זרז המלבה את המשבר. מחודש מרס 1967 עד פרוץ המלחמה העבירה ברה"מ לפיקוד המצרי ידיעות על ריכוזי כוחות ישראלים בגבול עם סוריה במטרה לפלוש אליה. הייתה זו בדותא מכוונת על מנת להגביר את הזיקה בין סוריה למצריים, ואת זיקתן של השתיים לברה"מ ממנה רכשו נשק. בנאומו בפני עצרת האומות המאוחדות ב-19

ביוני 1967 פנה שר החוץ אבא אבן לנציג הסוביטי ואמר לו: "התפקיד שמילאה ממשלתך בעידודו של מרוץ החימוש, בשיתוק מועצת הביטחון, בטיפוח חשדנות כלפי כוונות ישראל ברחבי העולם הערבי, בסירוב להשמיע ולו מילה אחת ויחידה של ביקורת לגבי ההצהרות שאיימו לשים קץ בכוח האלימות לרביבונות ישראל ולקיומה - כל הדברים הללו מערערים את טענתך לאוביקטיביות. בעינינו אינך בא לכאן כשופט או כתובע, כי אם כנושא לגיטימי של ביקורת בינלאומית על החלק שאתם נטלתם במאורעות הקודרים שהביאו את אזורנו לנקודת מתיחות והתפוצצות. אילו ברה"מ חלקה בצורה שווה את רחשי הידידות בין עמי המזה"ת, אילו נמנעה מנצל סכסוכים אזוריים ומתיחות למען קידום המטרות של מדיניותה הגלובאלית, אילו התייחסה ללא משוא-פנים אל האינטרסים הצודקים של כל המדינות, כי אז לא היה פורץ כלל המשבר".⁵

(ו) מדינות המערב, ובראשן ארצות הברית, צרפת ובריטניה, ביקשו להישאר מחוץ לזירת ההתרחשויות. סבילות זו העצימה את משקל המעורבות של ברה"מ בסכסוך. ארה"ב הייתה מוכנה להבליט את תמיכתה בישראל, אך נמנעה מנקוט צעד כלשהו, שיחייב אותה מראש להתערב בסכסוך האזורי. כל אפשרות להתערבות מצידה באזור הייתה מותנית בשני תנאים: שזו לא תהא התערבות למען אחת המדינות באזור אלא למען אינטרס כללי, ושזו תהייה התערבות נגד כוח עולמי אחר, לא כנגד אחת ממדינות האזור.⁶ ארצות הברית הייתה שקועה ראשה ורובה בווייטנאם ולא היה ברצונה לשקוע בבוץ נוסף.

עם זאת, ברית המועצות לא רצתה במלחמה. אף צד לא רצה במלחמה. כינתי את מחקרי: "ששת הימים - המלחמה שאף אחד לא רצה בה", אולם גם אף צד לא ידע כיצד לעצור את ההסלמה ולמנוע את העימות. במשך כל זמן המשבר הבהירו שתי המעצמות האחת לרעותה את מגבלות התמיכה שהעניקו לבנות בריתן באזור. שתיהן ביקשו שלא להיות מעורבות ישירות במתרחש. שתיהן חששו מפני הסלמה שעלולה הייתה לגרור אותן לעימות בלתי אמצעי. שתיהן היו מעוניינות להשאיר את המשבר בגבולות האזור ולא להניח לו להצית את כל העולם במלחמה. הן היו מעוניינות ששני הצדדים יפתרו את המשבר בכוחות עצמם ובלבד שלא לגרום למשבר גלובאלי. ברי הוא שברה"מ לא חישה כראוי את היכולות הערביות אל מול היכולת הצבאית של ישראל. מנהיגי ברה"מ האמינו להצהרות נאצר ולמסרים המודיעיניים שדיווחו, כי מצריים מוכנה למערכה וכי ביכולתה להביס את ישראל. כמו כן העריכה ברה"מ כי יהא בכוחה, בשדה הדיפלומטי, למנוע ניצחון ישראלי במקרה בו תבצע ישראל את הבלתי יאומן ותצעד לקראת הבסת מדינות ערב במערכה.⁷

מצריים לא רצתה במלחמה. נאצר רצה לבנות את מעמדו כמנהיג העולם הערבי באמצעות

התגרות בישראל. התנהלותו הייתה של דיפלומטיה על סף תהום, אלא שהוא לא השכיל להלך על הסף ונפל אל תוך התהום. רמטכ"ל מלחמת ששת הימים, יצחק רבין,⁸ אמר שכל הנתונים בדבר הזות הצבא המצרי אל תוך סיני העידו, שהיה זה תחילה מעשה מאולתר: הציוד, התחזוקה, מנות המזון שהוכנו אך ברגע האחרון, מערכת הקשר המאולתרת. נאצר ביקש להרוויח יוקרה וחשב כי הוא משחק בקלפים קרוב לגופו, כאשר השליטה בידיו. אולם הוא הסתחרר ממשחקיו הוא, נגרף אחר הנגרפים אחריו שעודדו והלהיבוהו עד שסופו שהוא עצמו החל להאמין במה שרצה להאמין: הוא הפחית בהערכת כוחו של צה"ל מצד אחד, והגזים בהערכת כוחות צבאות ערב, מצד שני. הוא הניח לגלי ההתלהבות לגבור על הקולות שקראו לזהירות ולמתינות.⁹

ישראל אף היא לא רצתה במלחמה. התקפת הפתע של חיל האוויר הייתה התקפת מנע, שנועדה לעקר את כוחה של מצריים באמצעות מתקפה מתוזמרת היטב על שדות התעופה. על פי כל קנה מידה, הייתה זו מלחמה צודקת מבחינתה של ישראל שחשה מאויימת. מנהיגיה ניסו במשך שבועות ארוכים להמנע ממלחמה, וכאשר חשו כי עניבת החנק מתהדקת פעלו להסיר את האיום, אותו ראו כקיומי. סגירת מיצרי טיראן היוותה קאזוס בלי, עילה מוצדקת למלחמה.

לאחר קריאה אינטנסיבית אודות המלחמה, ראייתי מספר אישים אשר חשבתי כי יביאו עמם תובנות חדשות ומעניינות. הללו היו עזר ויצמן, אבא אבן, שמעון שמיר ואהרון יריב. פניתי גם ליצחק רבין, אלא שהוא השיב את פני ריקם במכתב קצר ואדיב. כאן מבקש אני להביא את הראיונות עם עזר ויצמן ואבא אבן. הראיונות מובאים כלשונם, ורואים אור לראשונה. אף כי ראיונות אלה התקיימו לפני למעלה מעשרים שנה, חושבני כי הם מעניינים וברי חשיבות. עד כמה הם תקפים למציאות דהיום, זאת אשאר בידי הקורא. אני אטול לעצמי את החירות להעיר מספר הערות מאירות עינים על התכנים באספקלרית הזמן שחלף מאז קיימתי את הראיונות.

שני ראיונות עם עזר ויצמן

במרוצת חודש אפריל 1986, נפגשתי פעמיים עם השר ויצמן שקיבלני בחמימות רבה בלשכתו הצנועה, הסמוכה למשכן ראש הממשלה. לחיצת יד איתנה וחיוך חביב קידמו את פניי. בדרכו חסרת הגיגים וה"דוגרית" השיב ויצמן על השאלות באריכות רבה וכיוון שכך נקטעה שיחתנו הראשונה באבה בעוד ים שאלותיי לא הגיע אל חוף התשובות המובטח. ברוב אדיבות הציע השר ויצמן לערוך פגישה נוספת וזו אכן יצאה לפועל שבועיים מאוחר יותר.

כהן-אלמגור: אני עוסק במאזן הכוחות בין ישראל לארצות ערב, ערב מלחמת ששת הימים. רציתי לשמוע ממך - מי שהיה מפקד חיל האוויר, ראש אג"מ בתקופת מלחמת ששת הימים ולימים כיהן כשר ביטחון - כיצד ניתן להעריך מאזן כוחות במציאות, מעבר לכל ההגדרות התיאורטיות.

ויצמן: אולי לפני כן תגדיר לי אתה כיצד תגדיר מאזן כוחות במובן תיאורטי?

כהן-אלמגור: ובכן, הייתי אומר שמאזן כוחות הוא רצון למנוע מיריב פוטנציאלי מצב בו יגיע להגמוניה, רצון לשמירה על שיווי-משקל בין מדינות, שימנע מאחת מהן להפוך חזקה באופן משמעותי. אבהיר למה מכוונים דבריי. בעברית אנו רגילים לדבר על "מאזן כוחות" ולא על "מאזן עוצמות". בדרך כלל איננו עושים את האבחנה הקיימת בשפה האנגלית בין "balance of power" לבין "balance of forces". כיוון שקשה לכמת את מאזן הכוחות מבחינת power, מרבים להתרכז במובן של forces, ואז מציבים טנק מול טנק, מטוס מול מטוס ומדברים על יחס אידיאלי בין כוחותינו לכוחות האוייב. משום כך אין משקללים גורמים לא פחות חשובים בסיטואציות מסוימות, כמו מוטיבציה של מנהיגים, מורל לאומי, גאווה לאומית וכד'. כך, למשל, הוליכו יחסי הכוחות בין ישראל לארצות ערב בשנת 1973 למסקנה, שלא תיתכן מלחמה. את ההפתעה קיבלנו בסופו של דבר ביום כיפור. לכן מעניין לדעת כיצד אתה, כמפקד וכאיש צבא שקלת מאזן כוחות ואילו שיקולים לקחת בחשבון.

ויצמן: (מהורהרר קמעה) אתה צודק בראייה שלך. באמת נוטים לעשות הערכות של 1 מול 1, 3 מול 1, מטוס מול מטוס, טנק מול טנק וכו'. וכאן אני מתרכז רק בעובדות הנוגעות לנשק קונבנציונאלי. בנשק בלתי קונבנציונאלי כל העסק הזה אינו תופס, כי אז קיים המושג של overkill. יכול להיות שבמדינות קטנות יתפתח כל הנושא ואז המצב יהיה שונה, אבל בוא נתרכז בנושא המאזן ללא נשק גרעיני. בראש ובראשונה יש להבין את המצב המעניין ששרר אז בצה"ל. התקופה היא שמונה עשרה שנים לאחר מלחמת השחרור ואחת עשרה שנים לאחר מבצע קדש. אחד האסונות של מלחמה מתבטא במשקעים שהיא מותרת. חשוב גם לזכור שמדובר בתקופה של 1947 עד 1967 בה נמצאים אותם אנשים. כל הגנרלים של 1947 היו גם ב-1967 והם גדלו על תפיסה מסוימת. התפיסה של ערב מלחמת העצמאות לא דיברה על צבא סדיר. כמו כן, הנושא האווירי ששיחק תפקיד מכריע במלחמת ששת הימים לא היה ידוע ערב 1967.

מלחמת העולם השנייה הולידה את חיל האוויר בכל עוצמתו. אז הבינו את הכוח שטמון במתקפות מן האוויר. בשנת 1948, כתוצאה מבעיית רכש, חיל האוויר כמעט ולא בא לידי ביטוי בישראל. בין 1949 ל-1956 התפתח חיל האוויר ועבר למטוסי סילון ובקדש¹⁰ כבר היו לנו שלוש טייסות סילון. בתקופה זו הייתה גישה של "אנטי" לחיל האוויר. חיל האוויר היה לצנינים בעיניהם של אנשי חיל היבשה. אנחנו היינו בעלי המדים הכחולים, נקיים יותר, לא מטפסים על ג'בלאות ולא עסוקים בחפירות. הייתה קנאה גדולה. אני זוכר אחרי קדש, בא אלי אגסי - טייס מצוין, מבכירי הטייסים של חיל האוויר - וסיפר לי שצנחן אסף אותו טרמפ. זה היה משהו ראוי לציון (ויצמן מחיך, עושה הפוגה קלה וחוזר לנושא).

במלחמת קדש, לא חיל האוויר שלנו הרס את חיל האוויר המצרי. האנגלים והצרפתים עשו זאת. על כן בשתי המלחמות שקדמו למלחמת ששת הימים, לחיל האוויר שלנו לא ניתנה הזדמנות להוכיח את עצמו. לא היו לו קבלות מן העבר.

בתקופה שבין 1956 ל-1967 הייתה התמודדות עצומה על תקציבים. השגנו רשימת רכש מכובדת (ויצמן נכנס לפירוט הדרישות), והייתה מלחמה קשה לאשר אותה. בשנת 1966 היה לי ויכוח עם רבין, כפי שתמיד יש לי ויכוחים איתו, שטען שחיל האוויר לא יכול לחדור ולתקוף בסיסי חיל אוויר של האוייב. אנו האמנו ביכולתנו להתמודד עם כוחות גדולים פי שניים משלנו וביססנו את אמונתנו על רמת טיסה גבוהה יותר, על פיזור מטוסים, על היכולת להפיק מהמטוס ומהצוות יותר. הבעיה שהערכות הללו לא היו מוסמכות ושחיל האוויר "אוכל" אחוז גבוה מן התקציבים. במלחמת ששת הימים רצינו להוכיח מיהו חיל האוויר (ויצמן גומע מכוס מים ומפרט בפניי). ערב מלחמת ששת הימים היו לנו 196 מטוסי קרב ללא הפוגות (מטוסי סילון ששימשו לאימונים, ר.כ.א.). היו לנו 55 מטוסי מיראז', 50 מטוסי אורגון, 28 מטוסי סופר מיסטרים וכן ווטורים ומיסטרים. אנחנו ישבנו בשלושה שדות תעופה: חצור, רמת דוד ותל נוף. למצרים לעומת זאת היו ארבעה שדות תעופה בסיני, ומערכת שדות תעופה בתוך מצריים. במכה הראשונה תקפנו תשעה שדות. בנוסף היו להם סוללות נגד טילים פזורות בכל מקום, בעוד שלנו הייתה סוללת הוק מחורבנת אחת בדימונה.

כהן-אלמגור: למה דווקא דימונה? (בתמימות מעושה).

ויצמן: למה? להגן על הטקסטיל שנמצא שם... (ברצינות תהומית). מבחינת כוחות היבשה, שוב היה לאוייב יתרון עצום. איכות הטנקים של האוייב הייתה ברמה הרבה יותר גבוהה (T55, T56). הוא נהנה מיתרון עצום בכוח אדם, ארטילריה ניידת. לנו כמעט לא הייתה ארטילריה ניידת וזו שהייתה ברובה הייתה מורכבת מ-25 ליטראות...

כהן-אלמגור: סליחה???

ויצמן: זה כמו רובה טוטו (בחצי חיוך). נגמ"שים לא היו, רק זחל"מים. מבחינת פריסת האוייב - המצרים ישבו ברצועת עזה, בקציעות, מול אילת (בשלב זה קם ויצמן מכסאו, שולף מפה משנת 1967, פותח אותה ומראה לי את המקומות. לפתע הוא משנה נושא): כל הבוררות הזאת על טאבה. אנחנו מגייסים את טובי המשפטנים ואני אומר לך שטאבה בשטח מצריים. אין לנו סיכוי. אנחנו יכולים להגיד מה שאנחנו רוצים. המצרים צודקים (ויצמן מצביע בלהט על המפה על תוואי הגבול בין ישראל למצריים ומסביר מדוע טאבה היא שטח מצרי).

בחזרה לששת הימים (ויצמן מקפל את המפה במיומנות). הירדנים גם הם מקיפים אותנו ויושבים לנו מול הפרצוף - בהר חברון... ירושלים חצויה... טול כרם, ג'נין. עכשיו אתה מבין את האווירה. כשלוקחים את סך כל הכוחות של האוייב, את פריסתם הפיזית מקיבוץ ארז ועד ראס-אל-נקב, את הגנת הנ"מ ואתה אומר לקברניטים: "תנו צ'אנס, אנחנו מזיינים אותם לארוחת בוקר" - מסתכלים עליך כמו על משוגע וקוראים לך שלפן, פזיז, קל דעת. יחד עם זאת - יש חשיבות למי שמנחית את המכה המקדימה. הדעה בצבא, בחיל אוויר בכל אופן, הייתה שאם הם פותחים ראשונים - אנחנו בצרה. לכן דגלתי במכה ראשונה ועובדה שזה עבד. דרך אגב, זה עבד פעם אחת ולא יוכל לעבוד יותר. יש לי תזה משלי בנוגע למלחמה הבאה. המלחמה הבאה תהיה קרבות של סוללות טילים וקרבות אוויר.

כהן-אלמגור: מדברייך עולה, שאתה זוקף את הניצחון במלחמה לזכות חיל האוויר.

ויצמן: אין ספק שחיל האוויר שיחק תפקיד מרכזי ומכריע בששת הימים וכל אנשי הצבא, גם מחילות אחרים, יסכימו אתי. כוחות היבשה כמעט ולא הוטרדו מחיל האוויר של האוייב, משום שחיל האוויר שלנו עשה את העבודה. אני איני גורע ממלחמת היבשה והקרבות הכבדים שניהלו יפה,¹¹ אריק¹² והאחרים, אך היה ודאי מקום רב לחיל אוויר. לאחר שחיל האוויר ניקה את השמיים, העברנו את חטיבה 55 לירושלים. מוטה¹³ כלל לא ידע שהוא הולך על ירושלים. ב-5 ביוני לא חלמו שב-7 ביוני נהיה ליד הכותל.

כהן-אלמגור: האם הופתעת מהצלחת מתקפת חיל האוויר?

ויצמן: מתקפת חיל האוויר הייתה מעל ומעבר למה שציפינו. כן, ניתן לומר שהופתעתי במידה מסוימת. חשבתי שזה ייקח מהצהריים ועד הערב, אולי הלילה. אני זוכר שנפגשתי עם

בני פלד¹⁴ ושאלתי אותו מה יהיה. בני ענה לי: אל תדאג, אנחנו נקרע להם את התחת. בערב חזרתי הביתה ואמרתי לראומה (רעייתו של ויצמן, ר.כ.א.): אני חושש שגידלתי דור יותר שחצן ממני (ויצמן מחייך חיוך רחב). אמרו שמעשי חיל האוויר היו נס. זה לא היה נס, אלא תוצאה של אימונים מפרכים. לא בגלל נס יצאו מטוסים מארבעה בסיסים של חיל האוויר, הסתדרו במבנים, עמדו בלוח הזמנים ותקפו את המטרות בלי להשמיע אף מילה אחת בקשר. חשוב גם לזכור שזה לא משחק ילדים. במלחמה איבדנו 25% ממטוסינו ו-20% מן הטייסים. ביום הראשון לתקיפה איבדנו תשעה עשר מטוסים וסה"כ איבדנו חמישים מתוך מאתיים מטוסים שעמדו לרשותנו.

כהן-אלמגור: בתקופת ההמתנה לחץ המטכ"ל לצאת למלחמה בעוד שהממשלה היססה. האם לא האמינה הממשלה במטכ"ל שלה?

ויצמן: קודם כל, אני שמח שאמרת שהמטכ"ל לחץ ולא שאני לחצתי. מרבים להזכיר אותי כמי שלחץ לכיוון מלחמה ואני הייתי באמת בין הבולטים בכיוון זה, אך ודאי לא היחיד. דווקא מתי פלד¹⁵ צעק יותר מכולם, צעק כמו כולם (מתקן ויצמן) בעד המלחמה וכך גם דדו¹⁶ ואריק ואחרים. הייתה בעיה עם אשכול¹⁷. אשכול לא גדל במערכת הביטחון, לא קיבל עידוד מן האיש הבכיר בצבא, מהמטכ"ל. סיפרת לי שרבין לא הסכים להיפגש איתך - ויש לו סיבה טובה...

כהן-אלמגור: נכון, הוא שר ביטחון והוא מאד עסוק...

ויצמן: (מרצין) בחור צעיר, שעושה מחקר על מלחמת ששת הימים מבקש לראיין את הרמטכ"ל דאז. הרמטכ"ל צריך להיות גא בכך ולספר לו את שהתרחש. אבל לרבין יש סיבה טובה שלא להתפנות ולראות אותך ואני איני רוצה להיכנס לפרטים¹⁸. רבין לא עודד את אשכול. בנוסף לכך, בן-גוריון ישב באגף, לא נתן עידוד - גם לכך היה אפקט מסוים. רפ"י¹⁹ - שמעון פרס²⁰ ודיין, לא היו בממשלה ואשכול פחד להכריע. היה גם חשש מבריה"מ. במשך עשר שנים יש נוכחות סובייטית גדולה במזרח התיכון. למדינות ערב סופק נשק סובייטי רציני, בעוד שעלינו הטילה ארה"ב אמברגו. עד 1967 סיפקה לנו ארה"ב רק סוללת הוקים ופוטונים (סוג של טנקים, ר.כ.א.) מחורבנים. אני חתמתי בווישנינגטון חוזה לקבלת מטוסי סקייהוק בפברואר 1966, לאחר שביקר כאן הרימן (אוורל הרימן, דיפלומט אמריקני בכיר, ר.כ.א.), אולם המטוסים הראשונים הגיעו רק ב-1968. (ויצמן עוצר רגע את שטף דיבורו ונוזר) כן, הגיעו גם שישה הליקופטרים, S58 מארה"ב אבל לא כוח תקיפה. אף מטוס אחד לא

סיפקה לנו ארה"ב.²¹ לא הייתה עדיין פריצת דרך לאמריקה והייתה עדיין תלות בצרפת...

כהן-אלמגור: אם הזכרת את צרפת - היא הייתה האכזבה הגדולה של ישראל. כיצד ניתן להסביר את צעדיו של דה-גול?²²

ויצמן: דה-גול צדק בדבריו, זאת אנו יודעים היום. הוא הבין שנאצר אינו רוצה במלחמה, ולכן אסור לנו לפתוח בה, וזאת הוא אמר לאבן בפגישתו עימו. המצרים טוענים היום שנאצר כלל לא רצה במלחמה. ששת הימים הייתה מלחמה קלאסית של אסקלציה. ב-15 במאי אף אחד לא חשב על מלחמה. אנחנו לא דאגנו. אל תשכח שהמצרים היו תקועים בתימן. אבל פתאום - הדברים מתגלגלים. המצרים יוצאים לעזור לאחיהם הסורים, נכנסים לסיני, או-תאנט האידיוט מוציא את האו"ם, סגירת המיצרים, פתאום רואים שאנו מול 400-500 טנקים בסיני, מיגים חודרים לסיני, נחתם הסכם מצרי-ירדני, אוירה של "אהלן וסהלן רבין". קיים גם חשש מפני הנשק הסובייטי שבידי מצריים וסוריה שהיה מבחינתנו נעלם גמור. לא ידענו מה זה טנק T54, מה זה מיג, מה זו ארטילריה 130 מ"מ, מה זה קלצ'ניקוב, מה כלי-הנשק שלהם שווים. שררה אווירה של חששות ופחדים ושל חוסר אמון במנהיגות. אל תשכח שחולשת השלטון של 1967 החזירה את רפ"י לשלטון והכניסה את "חירות" לשלטון ונתנה לה לגיטימציה בפעם הראשונה.²³ הייתה הקלה עצומה כאשר דיין התמנה לשר-ביטחון. היה מי שלקח סוף-סוף מנהיגות. כשהוא נכנס בפעם הראשונה לאחר מינויו ל"בור" שמעת אנחת רווחה, יש על מי לסמוך.

כהן-אלמגור: כיצד באמת השפיעה האווירה הזאת על קבלת החלטות?

ויצמן: כמו שאמרתי, הייתה אווירה של חששות, של חוסר יכולת להחליט, של אי-הבנה. פה מתחילה אותה אי-הבנה בנוגע למאזן-הכוחות עליה דיברת. דיבורים בנוסח: לי יש מאתיים מטוסים, לו יש חמש מאות מטוסים; לכן אני דפוק. כאשר שמים טנק מול טנק נוצרת תפיסה של מאזן-כוחות עקום. לא לוקחים בחשבון מוטיבציות של מנהיגים, לא לוקחים בחשבון את הפוטנציאל שבהפתעה. בפו"מ תלוי שלט ובו אמירה הלקוחה מספר משלי²⁴: "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה." לתחבולות יש חשיבות רבה בקביעה של מאזן-כוחות.

כהן-אלמגור: אני מבין שאתה רואה משקל רב בתחבולה, קרי בפעולה המקדימה של חיל-האוויר?

ויצמן: אני בניתי על שני גורמים: על פתיחת הקרב, ועל איכות כוח-האדם. המכה המקדימה חייבת להיות מפתיעה (בהדגשה). יכולה להיות מכת פתיחה שאינה מפתיעה, הדגש הוא על ההפתעה. כמו כן חשובה איכות כוח האדם. אתה יודע שאת הסיסמה "הטובים לטייס" אני המצאתי, לא לבדי. ישבנו במטה חיל-האוויר והחלטנו.²⁵ המצאנו אותה מתוך אמרה נדושה שכאשר עומדים מול כמויות, יש צורך באיכות: איכות שליטה, איכות ארגונית, איכות בהפעלת הכוחות ואיכות כוח-אדם. המפקד הצבאי בישראל היה ועודנו בין המפקדים הטובים בעולם. כאשר ישבתי בששת-הימים עם הטייסים ועם המח"טים, עם מפקדי-חטיבות כמו איסקה, אלברט, גורודיש - לפני שהוא השתגע - בריל, אריק ואחרים - ראו שאלה חבר'ה אחד אחד, שניתן לסמוך עליהם.

כהן-אלמגור: ברשותך נעבור למדיניות הביטחון באופן כללי. האם היית מגדיר את מדיניות הביטחון כהגנתית, כנושאת אופי הרתעתי, או כשילוב של הגנה והרתעה?

ויצמן: הגנה, הרתעה - הכל סיסמאות. צה"ל מעולם לא הרתיע, והראייה היא המלחמות עצמן. אילו צה"ל היה באמת מרתיע, אזי לא היו מלחמת קדש, ששת הימים או יום כיפור. עובדה שבכל פעם כשל צה"ל מהרתיע.

כהן-אלמגור: האם השאיפה לאיזון היא שמדריכה את מעצבי המדיניות בישראל או הרצון להשגת יתרון?

ויצמן: לא ניתן להגיע לכוח מאוזן במובן הקלאסי. יש חשיבות רבה לאיכות כוח האדם והנשק. כיום יש לנושא איכות הנשק משמעות גדולה ולטכנולוגיה תפקיד מרכזי יותר משהיה לה אי-פעם. לפי הערכתי צריך להגיע ליתרון על-פני היריב, אך גם זו סיסמה. אם מנתחים את המצב כרגע (ויצמן עוצר את שטף דיבורו ובאדיבות מחכה להסכמתי לסטייה ממוקד השיחה אודות מלחמת ששת-הימים) השורר היום הרי לדעתי חלק מתפיסת הביטחון של ישראל צריך להיות להגיע להסכמים עם מדינות ערב, אפילו להסכמים זמניים. האויב נמצא אתך במצב של שלום. שתים-עשרה שנים לא נורה כדור בסיני, פרט למקרים בודדים כמו ראס-בורקה,²⁶ אבל יריות יש בכל מקום: בשטחים, ברומא, בווינה. אתה יכול לנתח את מצב השלום, כמו שניתן לנתח את השלום בין ארה"ב לבריה"מ, אך עובדה היא שיש מצב של הסדר שלום. מבחינה צבאית זהו המצב הטוב ביותר עבורנו. סיני היום הוא סיני המפורז ביותר שהיה אי פעם. בשנת 1967 היינו צריכים לפרוץ בין דיוויזיות שמילאו את סיני.

ב-1973 עמד צבא אף מול אף. היום - אם יתרחש מהפך במצריים חס וחלילה, ומובארק²⁷ ירד מהשלטון, הרי בגבול ישראל ועד המיתלה, אזור של 200 ק"מ, נמצאים רק ארבעה גדודי מג"ב. ידוע לך במקרה כמה מטוסים מותר למצריים להחזיק בתוך סיני?

כהן-אלמגור: אף לא אחד.

ויצמן: נכון, אף מטוס אינו טס בסיני. למצרים מותר לטוס רק עד 50 ק"מ מזרחית לתעלה כך שאם חס וחלילה קורה משהו - מצבך מצוין, ואחר-כך באים ותוקפים את "היונה המחורבנת" ... (בפאתוס רב).

כהן-אלמגור: סליחה?

ויצמן: תוקפים אותי (בהדגשה), "היונה המחורבנת". ובאשר לירדן, הגבול עם ירדן הכי ארוך, אין הסכם, שום דבר. לא כוח בינלאומי, לא או"ם ויש שקט דממה בבקעה. כי נוצר מצב של הרתעה ואיום...

כהן-אלמגור: אז בכל זאת אתה מדבר על הרתעה? (בחיוך)

ויצמן: אל תצחק, כעקרון אינני מסכים לשימוש במונח הרתעה. אולי זה ההקשר היחיד שאני מוכן לדבר על הרתעה. וההרתעה הזאת היא תוצר של מצב פוליטי. עם סוריה יש הסכם הפסקת-אש. שלווה טוטאלית שוררת במשך שנים עשרה וחצי שנים ברמת-הגולן. אתה יודע שעד שהוחלט להיכנס ב-1982 ללבנון שרר שקט בצפון?

כהן-אלמגור: אני יודע, אחד עשר חודשים לא נפלו קטיושות בקרית-שמונה ובצפון.

ויצמן: אחד עשר חודשים שרר שקט בצפון כתוצאה מההסכם עם אש"ף. אבל מסלפים את העובדות, והעם המטומטם מאמין לכל השקרים שמוכרים לו. בנוגע ללבנון, שם אין עם מי להגיע להסדר. היום זה הפלנגות, מחר אנטואן לאחאד,²⁸ מחרתיים שיעים, אח"כ דרוזים; סדום ועמורה. מבחינה זו לא איכפת לי שסוריה תיכנס ללבנון...

כהן-אלמגור: ותשליט את מה שביקשו שרון ורפול,²⁹ "סדר חדש" בלבנון תחת שליטה

סורית? לא איכפת לך שלבנון תהפוך להיות סורית?

ויצמן: לא. יש ויכוח בין שתי אסכולות: האחת טוענת שעדיף המצב כמות שהוא, והשנייה שעדיפה שליטה סורית על לבנון. אל תשכח שהכוח הוא אותו כוח, ולי לא משנה שיהיה מפוזר על פני סוריה ולבנון. לפחות נדע את מי אנו תוקפים בבוא העת, ועם מי ניתן לדבר. היום אין עם מי לדבר, ואין את מי לתקוף. (ויצמן עוצר את שטף דיבורו ופונה אלי בשאלה): נהוג לומר שהעולם הערבי מאופיין בחוסר יציבות, הלא כן?

כהן-אלמגור: נכון.

מבחינה זו (ממשיך ויצמן), לבנון היא אולי המדינה הערבית היחידה עליה ניתן לומר זאת. ראה סביבך: מרוקו - חסן שליט אהוד ופופולרי בארצו; לוב - המטורף הזה³⁰ יציב על כסאו, וגורף אהדה בגלל משחקי הקאובויים של רייגן; מצריים - מאז נאצר המשטר יציב; על ירדן לא צריך כלל לדבר; תוניס - בורגיבה כמעט בן 100; סוריה - משטר יציב בראשות אסד; עירק - סדאם חוסיין מנהל כבר שנים את המלחמה המטומטמת עם אירן אך יושב איתן. אז תגיד לי אתה - מי מחכה לרוטציה: פרס או מובארק? (מסיים ויצמן את הסקירה ומתרווח בהנאה על כסאו).
בנקודה זו נאלצנו לקטוע את שיחתנו. כעבור שבועיים נפגשנו שוב.
ויצמן פותח: היום אינני במצב-רוח כה טוב כפי שהייתי בפגישתנו הנחמדה לפני שבועיים.

כהן-אלמגור: מה קרה מר ויצמן? (בחיוך ובהתענינות)

ויצמן: (מביט בי בהיסוס ולבסוף מספר) הייתה ישיבת ממשלה מזופתת, איזה צעקות...

כהן-אלמגור: מי נגד מי?

ויצמן: שרי הליכוד קפצו על פרס, לא נתנו לו לדבר... נו טוב, בוא נתחיל.

כהן-אלמגור: מה אתה יכול לומד בדבר מנהיגותו של אשכול ונכונתו להקים ממשלת אחדות לאומית ראשונה בישראל. האם לא הייתה ברירה אחרת מלבד כניסה לממשלה זו?

ויצמן: בפגישתנו הקודמת דיברנו על האווירה ששררה בארץ באותה תקופה. מאז מלחמת השחרור לא היה מצב שנראה כה מתוח, מבחינה ביטחונית, כפי שהיה ב-1967. היו פעולות

תגמול, הייתה קדש - מלחמה יחסית קלה, חזית אחת. לא היה איום ירדני או סורי, ופתאום אתה מוצא את עצמך כאשר סיני מלא בצבא מצרי, מצריים בעלת עוצמה ויושבת קרוב מאד הביתה, גובלת בקיבוץ ארז. בנוסף נמצאת סוריה בתאום רב עם מצריים. אל תשכח שבמשך תקופה מסוימת היה איחוד בין סוריה למצריים. הייתה חולשה של המטה-הכללי שלא עמד חוצץ מול אשכול, שלא אמר: Give us the order and we will make the job.

כהן-אלמגור: (קוטע אותו) - אתה היית חלק מן המטכ"ל, האחריות חלה גם עליך -

ויצמן: אני הייתי בין אלה שדפקו על השולחן, אבל הדבר לא היה תלוי בי ובאחרים שדפקו על השולחן. אף אחד לא עשה ניתוח של המטכ"ל ואולי צריך לעשות.... (ויצמן מסביר לי במי היה הדבר תלוי אך מבקשני שלא אצטט אותו). העובדה היא שאשכול לא דפק על השולחן. כאשר היהודי הזה, בלי רקע ביטחוני, כאשר בן-גוריון ברקע, צריך לתת פקודה אחרי תשע עשרה שנה - הוא באיזה שהוא מקום חיפש בטחונות, ואז הוא רצה לצרף את האופוזיציה, קרי גח"ל. ואז צצה תופעה מעניינת שעליה אתה צריך לדבר עם קדישאי,³¹ שבגין עמד על כך שדיין יחזור לממשלה.

אשכול חיפש את האחדות הלאומית והבטחונית. יכול להיות שבהערכת המצב שלו ומסקנותיו - צעדים אלה היו הביטחון הטוב ביותר בשבילו כדי לתת את הפקודה. ואז כתוצאה ממלחמת ששת-הימים, רפ"י החלה את תהליך חזרתה למפלגת העבודה. סיסמת בן-גוריון: "בלי חרות ובלי מק"י" נשכחה, ו"חירות" קיבלה הכשר בפעם הראשונה, ומאז כמעט שלא עזבה את השלטון. ב-1967 החל תהליך שינוי פניה של מפלגת העבודה ובמובנים רבים החלה אז ההידרדרות של מפלגת העבודה...

כהן-אלמגור: שאתה חבר בה.

ויצמן: אני איני חבר בה. יש בינינו הסכם, אך אני נבחרתי לכנסת מטעם "יחד" ו"יחד" חיה וקיימת (בנימה ניצחת).³²

כהן-אלמגור: האם תסכים למסקנה, שדווקא בבטויי המתינות של ישראל: נאום אשכול, הפניה למעצמות, אי-התגובה לצעדים המסלימים, אישיותם של אשכול ואבן - נתפסו כבטויי חולשה וליבו את המלחמה?

ויצמן: ישראל הקרינה חולשה-זה בטוח. עובדה שההרגשה של היהודים בגלות ובארץ הייתה כבדה מאד. לכן מעניין האומץ שלקחנו בכך שתקפנו ראשונים. אם לא, מי יודע אם לא הייתה מלחמה אולטרה (בהדגשה) יום-כיפור.

כהן-אלמגור: מה אתה יכול להגיד על תפקידיו של האו"ם במשבר וכיום?

ויצמן: ששת-הימים הייתה אחת הדוגמאות הקלאסיות של פריסה טובה של האו"ם שיכלה למנוע מלחמה. במקום זאת, האו"ם קידם את המלחמה. באווירה של אז, להוצאת כוח האו"ם הייתה השפעה פסיכולוגית על שני הצדדים. כאשר נאצר "הרים" את האו"ם, כבר היה ברור שאנחנו הולכים למלחמה.

כהן-אלמגור: כבר אז היה ברור לך?

ויצמן: אני לא זוכר בדיוק את התאריכים.

כהן-אלמגור: האו"ם סולק ב-19 במאי והמיצרים נסגרו ב-22 במאי.

ויצמן: כאשר נסגרו המיצרים, כבר היה ברור למעלה מכל ספק (ויצמן גוהן אל מגירת השולחן ומוציא את ספרו "לך שמים, לך ארץ"³³) קראת את הספר? (הוא מתעניין תוך עלעול בספר) אתה צריך לקרוא אותו אם עוד לא קראת (מעט בנוזיפה), ספר טוב (ממשיך לעלעל תוך שהוא ממלמל: ספר טוב, הוצאה מחורבנת...)

כהן-אלמגור: מה אתה מחפש?

ויצמן: אני לא מוצא, אבל באיזה מקום, אני מחרף את או-תאנט.

כהן-אלמגור: אולי תפנה לאינדקס? (אני מנסה לעזור)

ויצמן: זו הבעיה, אין אינדקס... מה אתה מצפה מספרית "מעריב"? (ממשיך לעלעל ובסוף עוצר בעמוד 258 ומקריא לי מתוכו): "בין ה-15 במאי וה-23 בו... הייתה מבוכה רבה. היא נבעה מאי-הוודאות מה יהיו המהלכים הבאים ואיזו התפתחות תביא בסופו של דבר ליוזמת

תקיפה ישראלית. הנסיון לתלות את קולר האשמה על וו אחד - הממשלה והדרג המדיני הבכיר ולפטור מכך את הדרג הצבאי הבכיר - המטכ"ל מן המבוכה, הספקות וההיסוסים הוא כזב".
 אדוני, כל מה שאמרתי לך עכשיו (פונה אלי וממשיך לקרוא) "אם אמנם היו היסוסים בדרג המדיני - הדרג הצבאי הבכיר הוא שהזין אותם... אולי הייתה ההמתנה הממושכת מועילה. אולי היא נתנה לצבא את האפשרות האופטימלית להשלים את הכנותיו... אבל ההססנות לא הייתה כולה נחלת הדרג המדיני..." כל התיזה שלך כאן. אני כבר כותב לך ספר.

כהן-אלמגור: אם כן אני מבין שאתה לא מאלו האומרים "או"ם-שמום"?

ויצמן: חס וחלילה.

כהן-אלמגור: אתה רואה חשיבות באו"ם אך או-תאנט, שפעל על דעת עצמו בנוסח הנפוליאוני של "האו"ם הוא אני" שגה וגרם למה שגרם?

ויצמן: כן, כן, בהחלט. איפה כתבתי על האידיוט הזה? כתוב כאן באיזה שהוא מקום... (ויצמן מתיימשך ופונה למזכירתו שתביא לו את המהדורה האנגלית של הספר, שם יש אינדקס, אך גם שם אינו מוצא את הפסקה הרלבנטית).

כהן-אלמגור: מה היו העקרונות שהנחו את מדיניות הביטחון של ישראל בשנות ה-60 ובמה שונה מדיניות זו ממדיניותנו כיום?

ויצמן: אי-אפשר לדבר על מדיניות הביטחון של ישראל בשנות ה-60 כי יש להבחין בין המדיניות של טרום '67 ופוסט '67.

כהן-אלמגור: בבקשה.

ויצמן: אם כן, טרום '67 - המדיניות היא של פעולות תגמול. בשנות ה-50 אנו מוטרדים מחדירות של פדאיון. בין '56 ל-'67, במשך אחת עשרה שנה שלטה אקסיומה ביטחונית שטענה כי יש להעתיק את המלחמה לשטח האוייב. צה"ל הוא צבא הגנה וההגנה תתבצע בשטח האוייב. לפחות בחיל-האוויר המחשבה הייתה שבמקרה כמו ששת-הימים, מה שקראנו "מקרה לכל"...

כהן-אלמגור: סליחה, למה הכוונה?

ויצמן: מקרה בו נותקף מכמה חזיתות; לא נוכל להמתין למכה מקדימה של האוייב וננחית מכה משלנו, כאשר הפתיחה תתבצע ע"י חיל-האוויר. לעומת זאת, בתקופה שלאחר 1967, קיימת תפישה שצריך להיערך בגבולות הקיימים כדי לקבל את המכה הראשונה. בשיחותיי עם האמריקנים הסברתי להם (ויצמן עובר לאנגלית שוטפת ולאחר מכן מתרגם) ככל שנהיה יותר חזקים, כך נרגיש את עצמנו בטוחים וכך נבטח בכוחנו ולא ניטה להפעיל מכה מקדימה. זאת הייתה התיזה. ההרגשה הייתה של היערכות לספיגה, ולא למכת מנע. יש גם לקחת בחשבון את הקונטקסט הפוליטי. כאשר אתה תוקף ראשון אתה מצטייר כתוקפן בעיני הגוש הסובייטי, ובעיני אירופה, וצריך לקחת זאת בחשבון כדי לא להתנתק מאירופה - ובמיוחד מצרפת. אתה אינך יכול להתנתק מן התוצאות הפוליטיות ומן ההשפעות של מדינות העולם.

כיום, אני רואה בשלום עם מצריים נדבך נוסף בשיקולים שלי, זהו נכס אדיר. כאשר מנחיתים מכה בלבנון, בתוניס, או בבגדד, יש לקחת בחשבון את ההשפעות שיש בכך על השלום עם מצריים, ומכות אלו גרמו להרעת היחסים עם מצריים. איני אומר שצריך לבטל את השיקולים האחרים ולהתחשב רק במצריים, אך היא נכנסת כנדבך נוסף לשיקולים. כך לדוגמא, ב-1978, במבצע ליטאני, היה לי קשר טלפוני למצריים ואני דיווחתי לגאמסי³⁴ לאחר שהמבצע התחיל להתגלגל. אני אמרתי לו: "זה וזה הולך לקרות, פעולה מוגבלת, אל תתרגש יותר מדי." מבצע ליטאני היה הפעולה הגדולה ביותר לאחר מלחמת יום-כיפור, אז נוצרה רצועת הביטחון. (בגאווה)

כהן-אלמגור: אתה מאושר ממבצע ליטאני?

ויצמן: כן! (נחרצות) המבצע הביא להישגים ששל"ג (מלחמת לבנון, שמה הרשמי היה מבצע שלום הגליל, ר.כ.א.) לא השיגה. היה זה אחד המבצעים המוצלחים של צה"ל. כיום זו אותה רצועת ביטחון שנוצרה ב-1978. ריחו של ליטאני הובאש מאוחר יותר בגלל פינטו.³⁵ דרך-אגב, אני מנעתי את "לקיחת" צור כי ידעתי שנעשה הרס בלתי רגיל ויהיו לנו פי שניים אבדות. (ויצמן נוטל את ספרו השני "הקרב על השלום",³⁶ מחפש בו את תיאוריו על מבצע ליטאני).

כהן-אלמגור: אני גורם לך לנוסטלגיה....

ויצמן: כן, אני באמת צריך לקרוא עוד פעם את הספר. כתבתי שני ספרים טובים בחיי, באמת טובים, עכשיו אני צריך לכתוב שלישי - איך הרסו את השלום.

כהן-אלמגור: וכעת תורי להמליץ לך על ספר. פרופ' יחזקאל דרור כתב ספר הנקרא "מדינות מטורפות"³⁷ בו הוא מונה כשבעה עשר כשלי חשיבה הנפוצים בקרב מדינאי העולם, וישראל אינה יוצאת מכלל זה. אחת מטענותיו היא כי לעיתים עדיף משבר על סטטוס-קוו. מה דעתך?

ויצמן: ודאי שאני מסכים. סטטוס-קוו הוא טרגדיה.

כהן-אלמגור: מדוע?

ויצמן: כאשר מדברים על סטטוס-קוו, אנו מדברים על מצבים נגטיביים, שאינם מקדמים. סאדאת לדוגמה השיג שינוי עצום בסטטוס-קוו ע"י מלחמת יום-כיפור. מטרתו הייתה לשבור את הסטטוס-קוו. לא הייתה לו שום אשליה לשבור את מדינת ישראל.

כהן-אלמגור: מהיכן אתה יודע?

ויצמן: (נותן לי מבט של "סמוך עלי סמוך"). אני יודע. מגמתו הייתה לשבור את הקיפאון ובאמת הייתה לו יותר הצלחה משהייתה לנו. הוא השיג הישג פוליטי, הוא שבר את הסטטוס-קוו. ששת הימים שברה סטטוס-קוו X, שינתה את כל פרצופנו במזרח-התיכון. יש גם אלמנט אחר שאותו לא ניתחנו: עד כמה האמינו הערבים שניתן להרוס את מדינת ישראל. בית שמאי טוענים שהם עדיין מאמינים. ב-1948 ניסו פעם ראשונה - ונכשלו. בין 1948 ל-1956 החזיקו ברצון למוטט את מדינת ישראל, לכן הביאו את ישראל לפעולת-תגמול. '56 גרמה להם הלבם נוסף, אך הערבים ניסו לשכנע את עצמם שהבריטים והצרפתים דפקו אותם, לא ישראל, ויש דברים בגו. הלא אסור לשכוח שבכל מלחמה, מעצם טבעה, טמון פרדוקס. בכל מלחמה שני צדדים, שניהם בטוחים שינצחו ובסופו של דבר אחד מפסיד והשני מנצח. 1967 הוציאה מהם כמעט לחלוטין את החשק, ו-1973 הביאה לתפנית. אחרי 1973 סאדאת הרגיש כמנצח. סאדאת תמיד אמר לי: אני יכול לדבר איתך במצפון נקי אחרי 1973. הוא החזיר לעמו את הכבוד. שבירת הסטטוס-קוו הביאה לו הישגים. לכן הסטטוס-קוו כיום בתהליך השלום מדאיג אותי. אם אנחנו לא ניזום את פתרון פרק טאבה אזי תהייה הידרדרות.

כהן-אלמגור: בעיה נוספת בה עוסק דרור היא ניסיון העבר. באיזה מידה משחק ניסיון העבר תפקיד בשיקולים ובהערכות?

ויצמן: מסוכן נורא. ניסיון העבר הוא מסוכן נורא. אני חושב שכישלון יום-כיפור היה כתוצאה מהניצחון המזהיר של '67 או בוא נאמר, ההצלחה היחסית של יום כיפור (מתקן ויצמן). ניסיון העבר חשוב אך הוא טומן בחובו סכנות. לכן אני נמנע בממשלה לדבר על העבר, כי בממשלה של היום - כולם בעלי ניסיון. אריק תמיד חוזר לעזה... אני חושב שההתייחסות לערביי ישראל היא אנכרוניסטית. אם מדברים איתי על פחד מפני ישוב בדווים בציר מסוים כי הם עלולים לזרוק אבן או רימון, אזי אני אומר שהם לא יודעים על מה הם מדברים. כי הלא יודעים איזו מכה איומה אנו יכולים להנחית עליהם. לכן אני תמיד טענתי שקל יותר להוציא את היהודים מהגטו מאשר את הגטו מן היהודים. אנחנו המדינה הכי גטואיסטית שאני מכיר. מי שמדבר על המשגה של להילחם היום את מלחמות העבר צדק ב-100%. לכן אני חושב שלמידה מניסיון העבר ויישום מה שניתן הוא מלאכת מחשבת. אתה יודע, בשבוע שעבר נפגשתי עם רבין ואמרתי לו: "עשרים שנה עברו מאז שהתמניתי לראש אג"מ שלך". הוא פתח עיניים. עשרים שנה אינן הולכות ברגל. במידה מסוימת זה מפחיד אותי, שאני עדיין בשטח.

כהן-אלמגור: אתה יכול לחזור לקיסריה, הלא עשית זאת כבר פעם אחת.

ויצמן: אולי אני אעשה את זה שוב (ממלמל)... את נאום ההתפטרות שלי קראת? (שואל ומוציא שוב את ספרו "הקרב על השלום"; הוא מקריא מתוכו את נאום ההתפטרות שכתב לבגין).

כהן-אלמגור: יש לך כבר נוסח למכתב ההתפטרות הבא שלך?

ויצמן: נכון, אותם הדברים בדיוק אני יכול לטעון היום נגד פרס.

כהן-אלמגור: האם קיים אז והיום גורם מאזן לדעתך?

ויצמן: הנשק הגרעיני הוא גורם מאזן. אלמלא הנשק הגרעיני היינו היום מזמן אחרי מלחמת עולם שלישית. סיבות שונות היו יכולות להביא למלחמה, ולא הגענו למלחמה בגלל הנשק הגרעיני. לדוגמא: נשק הנפט. הוא יכול היה לשמש סיבה טובה למלחמה עולמית. ממתי

יכולה ארה"ב לעשות gunboat בלוב מבלי לחשוש ממעצמה יריבה? תראה, את "מאזן האימה" לא אני המצאתי.

כהן-אלמגור: ומה בנוגע למדינה שמשחקת בתפקיד גורם מאזן, כמו למשל אנגליה במאה ה-19, או אולי האו"ם?

ויצמן: האו"ם בודאי שלא. בקשר למדינה שיכולה להשפיע על המאזן בעולם בעתיד, הרי זו בודאי סין. בנקודה זו עוד לא נגענו. לדעתי, אחת ההתפתחויות החשובות חלו ברוסיה, והכוונה שלי היא מעבר לשינוי בנוף הפנימי שחל ברוסיה - הטלוויזיה, ההשפעות המערביות, הרוק'נ'רול וכולי - אלא להשפעות כתוצאה מהעובדה שדרומה ממנה נמצאת סין. יותר קומוניסטית מרוסיה. סין כיום איננה מאואיסטית, דנג מביא כיום קידמה לסין, ומה שקורה בה הוא אחד הגורמים המשפיעים בעולם.³⁸ סין אינה מתעסקת ואינה שואפת כמו רוסיה, להביא את רעיון הקומוניזם לעולם. דנג מתרכז בסין וקודם כל דואג לה. ובדאגה הזאת לסין הוא נוקט מדיניות שדומה במובן מסוים למדיניותו של ספיר.³⁹

כהן-אלמגור: באיזה מובן?

ויצמן: יש כמובן הבדלים, אך בנקודה זו יש דימיון. כמו שספיר פתח את הדרך לתעשייה חופשית - פרטית בישראל, כך עושה דנג בסין. ספיר הבין שיש איזון בין pure סוציאליזם ו-pure קפיטאליזם⁴⁰ וגם דנג הבין שאי-אפשר להישאר רק עם התפיסות הקודמות. דנג הוא היהודי שאני כל הזמן מסתכל אליו (בחיוך). ראה את העולם. כיום אתה יושב על 4.5 מיליארד איש. מהם אירופאים "לבנים" - ואני יודע שהשתמשתי במונח גועלי - פחות ממיליארד. קח את אמריקה, כמאתיים וחמישים מיליון, ויש גם דרום-אמריקה, אוסטרלים וניו-זילנדים... ויש לך למעלה ממיליארד סינים. זהו כוח עצום! בנוסף יש השתעבדות כלכלית של העולם המערבי לעולם המזרחי: ליפן, לקוריאה, לטיוואן. ראה את יפן ארבעים שנה לאחר מלחמת העולם. תראה איזה שיקום מופלא. וכיום היא עומדת על חמישים מיליארד דולר רזרבה, בעוד שארה"ב עומדת במאזן-תשלומים שלילי. תאר לך שסין תשתנה קצת ותמצא הבנה עם העולם שלה; עם יפן, ואולי עם טיוואן, אולי יהיה איחוד מחודש עם טיוואן, מי צריך לחשוש מזה, מי אם לא רוסיה? לא פלא שארה"ב מחפשת alliance עם סין.

כהן-אלמגור: מדינות קטנות בעידן הגרעיני, האם מרחב התמרון של ישראל גדל או קטן לדעתך?

ויצמן: לישראל יש מרחב תמרון אדיר שהיא אינה מנצלת אותו. כאשר יש מאזן כזה בין ארצות הברית לברית המועצות, אפשר להיות יותר שובבים, ולנצל את ההזדמנות שהמזרח התיכון עדיין אינו גרעיני. ברגע שהמזרח התיכון יהיה גרעיני ומספר מדינות יחזיקו בפצצת אטום, אז האקסיומה הקיימת בין מזרח למערב לא תתפוס ביחסים שבין ישראל לעולם הערבי. מה שנכון לגבי המאזן הבין-גושי לא יתפוס במזרח התיכון, ולכן אני רוצה להגיע לשלום לפני כן. תוך חמש עשרה שנה אני צופה שבמזרח התיכון יהיו מדינות שיחזיקו נשק גרעיני וצריך להגיע לשלום לפני שזה יקרה. גורם הקרקע שמשחק תפקיד כל כך חשוב במשא ומתן על שלום הוא יותר לאומי מאשר ביטחוני. אני הייתי זה שבא לבגין בהיותי שר-ביטחון ואמרתי לו שלא-לון-מורה אין חשיבות ביטחונית. מאוחר יותר בא רפול ואמר ההיפך.

כהן-אלמגור: אבל יש דרך נוספת. אפשר להמשיך בדרכו של בגין ולהפציץ כל מקום בו יש פוטנציאל גרעיני בנוסח הכור העירקי...

ויצמן: זה אינו פתרון. זה שחיסלת את הכור בבגדד, נתת אספירין אך לא עשית מעשה כירורגי. זה טוב לטווח הקצר, אך לא לטווח-הארוך. מעשה כירורגי זה הסכם שלום. לכן יש חובה לתמרן יותר מהר בעידן הגרעיני לפני שהעידן הגרעיני ייפרט לפרוטות.

כהן-אלמגור: בשנת 1967 היו בידי ישראל פצצות אטום. האם נשקל השימוש בהם ברצינות בשלב זה או אחר?

ויצמן: (עונה מיד, לא מאשר, גם לא מכחיש) אסור לי לומר לך.⁴¹
(המזכירה מזמזמת כי זמננו תם. ויצמן פונה אלי בחיוך): מתי אתה עף מפה?

כהן-אלמגור: עזר, שאלה אחרונה ובזה נסיים. הייתי רוצה לשמוע את התייחסותך לשלום עם מצריים.

ויצמן: (מרצין) אני מאמין באמונה שלמה שהמצרי הממוצע רוצה בשלום. נכון, המצב היום פחות טוב מכפי שהיה לפני שמונה שנים. מובאק איננו סאדאת ולכך יש משקל. בעולם הערבי אין לי ספק, יש כוחות רציניים שרוצים להגיע להסדר. ראית את "מבט" לפני מספר שבועות כשראינו את הסטודנטים בקהיר?

כהן-אלמגור: כן.

ויצמן: ראית אם כן כי אנשים ברחוב רוצים בשלום. הבעיה היא הבעיה הפלשתינית, ועל פתרון הבעיה הזאת חתם בגין בקמפ-דיוויד, ומזה הוא נסוג!

כהן-אלמגור: הזכרת את סאדאת ומובארק, אתה אם כן, נותן משקל רב למנהיג העומד בראש מצריים. ומה יקרה לאחר מובארק, במקרה בו נאמר מגיד יעלה לשילטון?

ויצמן: קודם כל, אבו-גזאלה יבוא ולא מגיד. המצב יישאר בעינו, ואולי אפילו יהיה יותר טוב. חשוב לדעת כי מצריים רוצה וזקוקה לעזרת ארה"ב. למצריים יש בעיות פנימיות רציניות מאד וסאדאת בעצמו אמר שהוא פנה לדרך השלום כדי להשיג תמיכה מארה"ב.

כהן-אלמגור: ומה עם ברית המועצות? מובארק אינו יכול לעשות shift לברית המועצות?

ויצמן: רוסיה אינה יכולה לעזור למצריים כפי שארה"ב יכולה. רוסיה קונה גרעינים מאמריקה, היא נכשלה במצריים ולא תמהר לחזור אליה. מצריים יודעת את זה ולכן היא רוצה את ארצות הברית.

כהן-אלמגור: עזר, תודה רבה ולהתראות.

ראיון עם חבר הכנסת אבא אבן

יום שלישי ה-3 לינואר 1984. אבא אבן מוליך את חברתי (כיום רעייתי) ואותי לשולחן מרוחק במזנון החכי"ם ובנימה עניינית מאד, ויחד עם זאת סימפטית מאד משיב על שאלותיי. הוא ישב מולי, נמנע רוב הזמן מלהביט אל תוך עיני, ופכר את אצבעות ידיו ללא הפסקה. ניכרים דברי אמת שהיה מעט מתוח, ייתכן כיוון שהפגישה נערכה טרם ההצבעה על העלאת מס הנסיעות... הראיון עימו הופרע פעמיים - פעם, כאשר הובא ראש עיריית שכם לשעבר ללחוץ את ידו ואבן עבר במהירות לערבית שוטפת, ופעם כאשר אבן נקרא למליאה כדי להצביע ומיד חזר וחיפש אותנו.

כהן-אלמגור: האם לדעתך המימד הגרעיני מנטרל את הגורם האישי או מחזקו בניהול מדיניות מדינה?

אבן: ובכן, אין ספק, שהמימד המדיני מגביר את משקלו של הגורם האישי. החלטות אינן מתקבלות בהיקף רחב. במעצמות העל - סמכות העל נתונה לאדם אחד. במדינת ישראל - ההחלטות המרכזיות מתקבלות בדרך כלל בחוגים מצומצמים של שרים ומפקדים. המלחמה המודרנית אינה מאפשרת מצבים כמו זה שהיה בארה"ב ב-1941 כאשר ארה"ב כינסה קונגרס בן חמש מאות איש כדי להחליט על המלחמה. הגורליות של הכרעות כיום היא כזאת, שהדבר אינו אפשרי. גם שולי הטעות המותרים כיום הם מצומצמים מאד. שיקול הדעת של אנשים בודדים הפך מכריע יותר מתמיד.

כהן-אלמגור: אתה מוגדר כ"יונה" - האם תוכל להצביע על ציוני דרך בדרכך הפוליטית ובחייך בכלל, אשר השפיעו על תפיסתך וגרמו לך שגישתך תהיה מתונה ופשרנית יותר?

אבן: אינני אוהב את השימוש בדימויים של "יונה" ו"נץ". הם גרמו יותר לשיבוש מאשר לעזר. גורמים שאינם מדויקים מבחינה מדינית, אין צורך להשתמש בהם מבחינה מדינית. אין אף מדינאי בהיסטוריה, אם תעיין בביוגרפיה שלו, שתמיד בחר בדרך הכוח, או שאף פעם לא חייב שימוש בכוח.

המושג "יונה" נולד ב-1962 אצל קנדי⁴² ומאז משתמשים בו רבות בארה"ב - לצורך או שלא לצורך (בחיוך). היו "יונים" במלחמת וייטנאם שהפכו "ניצים" כאשר החלו הקרבות. אני עצמי - בזמן של טרם הכרזת המדינה התנגדתי להפוגה ולהשהיה. הייתי בעד הכרזת המדינה כמה שיותר מוקדם. לפני מלחמת ששת-הימים היו שראו בי נץ גמור. כך לדוגמא - דה-גול אמר (כאן מדבר אבן חליפות צרפתית ומתרגם לעברית) לאחר שיצאתי מחדרו כי פניה של ישראל למלחמה...

כהן-אלמגור: לינדון ג'ונסון⁴³ אמר זאת ולכן שלח את המברק לאשכול. האם גם דה-גול חשב כך?

אבן: כן. לא מזמן התפרסמו זכרונותיו של אחד מאנשי ממשלו ושם נאמר שדה-גול ידע, הרגיש שפנינו למלחמה. (הפסקה קצרה בדבריו) הייתי בעד הפסקת אש ביום כיפור ולעומת זאת חייבתי את הפעולה של ששת הימים - לא "יונה" (בהדגשה). לאחרונה התנגדתי לפעולה שלנו בלבנון. (שוב הפסקה קצרה בדבריו ואז הוא מסכם): בעולמנו אין שום אפשרות לקיים אינטרסים חיוניים תוך התעלמות מגורם הכוח, ודווקא בדור זה התברר יותר ויותר שכוח אינו מהווה תשובה מכרעת לכל הבעיות. כל החלטה צריכה להתקבל לפי הנסיבות והתנאים.

באם נוצרת תדמית מסוימת לאדם - היא יכולה להשפיע על הכרעותיו כדי שיתאימו לתדמית שנוצרה לו וימנע מהכרעות "לא מתאימות" (חיוך) לתדמית. מובן שזה חמור מאד (בחומרה). בכל מקרה - אם יש הכרח לבחור - מוטב להיות "יונה", שהרי בתיבת נוח - היונה הייתה היחידה שמילאה איזה תפקיד וגילתה את היבשת בעוד שלא זכור לי תפקיד כלשהו שמילא הנץ (חיוך רחב). לכן אני מעדיף להיות "יונה" על פני "נץ".

כהן-אלמגור: נעבור ברשותך לסוגית מלחמת ששת הימים. ב-7 באפריל 1967 היה ירי סורי על טרקטור ליד קיבוץ האון. ישראל הגיבה באמצעות כוחות שריון ואוויר. ששה מטוסים סוריים הופלו. מה הייתה דעתך על הפעלת כוחות אלה והתוצאה מכך?

אבן: אני לא הייתי שותף להכרעה זו. הייתה זו הכרעה של הדרג הצבאי ולא הדרג המדיני. יש פקודות שיגרה שנוהגים לפיהם. ישנה הסלמה ומטוסים נופלים. לא נגרם שום אסון. אך הצהלה הייתה מהודרת ומפוארת מדי. שגריר בריה"מ בישראל צ'ובאצ'ין אמר שסופנו למחוק את החיוך מעל הפנים. סוריה אינה חייבת להשלים עם השפלות כאלה, אבל לא-נגרם שום אסון.

כהן-אלמגור: בשבועות לפני יוני 1967 צידדת בקיום מאמצים דיפלומטיים. נראה שסגירת מיצרי-טיראן שינתה את דעתך בנושא. אז אמרת שהזמן למאמצים דיפלומטיים אזל. האם הכוונה בדברייך הייתה שפנינו למלחמה?

אבן: היה ברור שלא נפתור את בעיית ההסגר בלי שימוש בכוח, כאשר עצם המעשה וגירוש כוח האו"ם מסיני קודם לכן הוכיחו שההרתעה נכשלה. נאצר החליט ללכת על הימור. אני חייבתי פעולה מדינית כדי שאם נצטרך להלחם לא נעמוד בפני חומת התנגדות בינלאומית כפי שקרה ב-1956 כאשר התנגדו האומות למבצע. חשבתי שאם נוכל לגייס את המערב ובמיוחד את ארה"ב ונגרום להם להבין שהדבר מצדיק תגובה - לא נצטרך הפעם לוותר על פירות הניצחון. בזמן שערכתי מאמצים דיפלומטיים, לא היינו מוכנים בין כה וכה מבחינה צבאית שהרי בדרום היינו ערום ועריה; ומדיניות זו הוכיחה את עצמה, כי הלא הנוסחה של ג'ונסון (נשיא ארה"ב, ר.כ.א) הייתה: "אתם קורבנות התוקפנות" (הפסקה קלה בדבריו). כאשר מועצת הביטחון התכנסה ופסקה על הפסקת אש בלי נסיגה לקווים הקודמים זה היה פרי מאמצי הדיפלומטיה. מקרה קלאסי של שילוב חשיבה מדינית וביטחונית (נראה בעליל שאבן מאוד מרוצה מעצמו).

כהן-אלמגור: ב-24 במאי 1967 יצאת לפריז ויום מאוחר יותר היית בלונדון. האם הכוונה הייתה אך ורק לזכות בתמיכתם או מעבר לזה - אולי נוסח 1956 - מבצע "קדש"?

אבן: לא, לא היה שום רצון להשתתפותם עמנו בפעולה מזוינת. כלל לא. רצינו שינצלו את המעבר החופשי במיצרי טיראן, "לעצמם, לא לנו". הסתמכנו על מערכת היחסים וההתחייבויות שהיו להן עימנו. חשבתי שיהיה ניתן להגיש את החשבון לגוביינא לצרפת.

כהן-אלמגור: צרפת הייתה האכזבה הגדולה שלך?

אבן: צרפת הייתה ההפתעה והאכזבה הגדולה שלי (מהורהר כלשהו). עד לערב המלחמה היה שיתוף בינינו מכל הבחינות, מהלכי האספקה של צרפת היו תקינים, הכל נמשך. הייתה עזרה, שיתוף פעולה תרבותי, מדעי - הכל. כפי שאמרתי, דה-גול היה הראשון שהבין שאנו הולכים למלחמה. הוא לא האמין שהמלחמה תישאר אזורית והוא היה משוכנע שהיא תגיע להסלמה עצומה. הייתה לו גישה ממש אפוקליפטית להתרחבות המלחמה. הוא האמין שאפשר להביא את ארבע המעצמות לידי תיאום כדי לפתור את בעיית חופש השיט ולרפות את האווירה. ארבע המעצמות חייבות להתלכד כדי להגיע לפתרון המצב. נפגשתי עכשיו עם ואלרי ז'יסקאר דיסטאן. הוא היה אז שר בממשלת דה-גול והוא סיפר לי שדה-גול תאר את שיחתי עמו. הוא היה מכוון אצבע כלפי נקודה נעלמת ואומר: (אבא אבן עובר לצרפתית ומתרגם) "אמרתי לו: אל תעשו מלחמה, אבל הוא לא שמע בקולנו".

כהן-אלמגור: ב-28 במאי באה החלטת ארה"ב ובריטניה על תוכנית לליווי ימי בינלאומי - מה הייתה הכוונה כאן? והלא היה לחץ של זמן - מה עם גורם הזמן?

אבן: ג'ונסון ולוויסון⁴⁴ הייתה מחשבה שניתן לבלום את ישראל על ידי פעולות כפייה בינלאומיות. אילו היה הדבר יוצא לפועל, הם חשבו שהדבר היה משפיל את נאצר עד למיגור שלטונו. מה שקרה הוא שתאורטית כולם היו בעד, אך מעשית אף אחד לא עשה דבר. בנוגע לגורם הזמן - הם לא חשבו שהזמן אקוטי. בארץ פחדו שהזמן לוחץ, אך מסתבר שהזמן פעל לטובתנו (בחיוך). ג'ונסון ביקש מאשכול להמתין ארבעים ושמונה שעות ואח"כ להמתין שבוע שבועיים. הפחד שלנו היה מדחייה ממושכת. ב-30 במאי החלה ארה"ב לאותת לנו שאין להם הסתייגויות, שאינם מוכנים לקבל אחריות, ואז הפסיקו ללחוץ עלינו. העובדה שנענינו לדרישת ההארכה גרמה לכך שכאשר ניצחנו במלחמה לא ביקשו מאיתנו לסגת וזוהי נקודה לזכותנו.

כהן-אלמגור: בשיבת מפא"י אמרת: "רק גורם אחד מסוגל לפתוח את מפרץ אילת - אמריקה".⁴⁵ האם לא בטחת בכוחה של ישראל?

אבן: לא אני אמרתי זאת, דיין אמר זאת.

כהן-אלמגור: בספרו של גלבוש מצוטטים דברים אלו כאילו אתה אמרת אותם.

אבן: לא אני אמרתי. מובן שקל היה יותר אילו ארה"ב הייתה פותחת את המיצרים, אולם לא אמרתי "רק גורם אחד". אני ביקשתי שלא לאבד את ידידותה ותמיכתה של ארה"ב.

כהן-אלמגור: ב-10 ביוני הודיע צ'ובאחין על ניתוק יחסי בריה"מ עם ישראל. האם לא ניתן היה למנוע זאת?

אבן: ניתן היה למנוע זאת אילו היינו יושבים בשקט ולא מגיבים. עם הסובייטים אין אפשרות להגיע למשהו באמצעות דיבורים. כאשר נפגשתי עם צ'ובאחין ואמרתי לו על ההתנכלויות הסוריות, לדוגמה - המוקשים, צ'ובאחין אמר שאולי את המוקשים הטמין ה-CIA כדי שישראל תצא למלחמה (בחיוך). אם כן, אין מה להאשים את הדיפלומטים בניתוק היחסים עם הרוסים. אני חושב שהם ניתקו את היחסים על סמך אי-הבנה. הם באמת חשבו שנכבש את דמשק לאחר שכבשנו את קוניטרה והם לא מוכנים שנכבש בירה שהיא בת-ברית של בריה"מ.⁴⁶

כהן-אלמגור: משקל חשוב מאד אתה מעניק לארה"ב. האם ב-20 ביוני 1967 לא חל שינוי בתפיסתך לאחר הסכם גרומיקו-גולדברג?⁴⁷ שנעשה למעשה מאחורי גבה של ישראל ובו חזרה ארה"ב מהתחייבויותיה? האם אתה מצדד בהשענות על "כוח גדול אחד"?

אבן: הסכם זה היה סטייה של ארה"ב מהקו שהובטח לנו, ועמד בסתירה להבטחתו של ג'ונסון. למזלנו, דווקא הערבים הם שדחו אותו. ענין זה של הסתמכות ישראל על ארה"ב הוכתב לנו עקב סירוב בריה"מ להיות אפילו ניטרלית. ישנה החלטה של בריה"מ לא להיות למשענת. כך שבהחלטה של ישראל להסתמך על ארה"ב אין שום ביטוי של רצון או אי-רצון שלנו. האוריינטציה שלנו אינה אפילו פרי של החלטה אמריקנית אלא פרי של החלטה סובייטית.

כהן-אלמגור: האם אתה מצדד בקיום יחסים עם סין?

אבן: כן, בהחלט. האובססיה של סין הייתה להיות מקובלת ומוכרת במשפחת העמים. הבעיה היא שלערבים היה ויש יותר פוטנציאל לעזור להם מהפוטנציאל שיש לנו. ואם ההכרעה היא בין קול בודד של ישראל לארבעים קולות ערביים הרי בחירתם מובנת. הבעיה היא שהאינרציה הזו עד היום נדבקת בהם. אנו מעוניינים ביחסים עימם אך הם אינם, כי לערבים יש הרבה יותר מה להציע. סין רוצה להוכיח שגם בריה"מ וגם ארה"ב משועבדות דווקא לישראל - הלוואי וזה היה נכון (מחייך). בריה"מ שגתה לדעתי כאשר ניתקה את יחסיה עימנו. על ידי ניתוק היחסים עם ישראל בריה"מ נחלה כישלונות. הם העבירו את היוזמה הדיפלומטית כולה לארה"ב. שום מעצמה אחרת אינה יכולה למלא מאמצי תיווך אם אין לה גישה לשני הצדדים. אני חושב שיש להמשיך ללא לאות את המאמצים בקשירת קשרים עם כל מדינה באשר היא, במיוחד עם המעצמות.

כהן-אלמגור: מה בנוגע לאירופה?

אבן: בעוד אמריקה יכולה לחיות בלי העולם הערבי, אירופה אינה יכולה. זאת עובדה. לכן אירופה תנסה לחפש לה איונים. מובן שאני תמיד ניסיתי ותמיד יש להמשיך ולנסות לשמור ולרכוש ידידים באירופה.

כהן-אלמגור: נחזור למלחמת ששת הימים. מועצת-הביטחון לא נתכנסה במשך ימים ארוכים בסוף מאי 1967. האם ישראל לא עשתה מאמצים לדחוף לכיוון כינוס העצרת?

אבן: ארה"ב עשתה מאמצים לכנס את העצרת. המדינות פשוט לא היו מעוניינות. אמרו שמאוחר מדי לכנס את העצרת, שאין בכך צורך. בימים שלאחר מכן אמרתי: מה התועלת במטריה שנסגרת דווקא כשמתחיל לרדת גשם?

כהן-אלמגור: בספרו של בריצ'ר *Decision in Israel's Foreign Policy*⁴⁸ מצוטט מפיך: "המלחמה נולדה בסוריה"...

אבן: המדינה הראשונה שלא הסכימה עם הסטטוס-קוו הייתה סוריה. סוריה עודדה בכל הזדמנות פעילות חבלנית. בשלב מסוים התחלנו להגיב ואז חלה הסלמה במעשיהם שגרמה להסלמה במעשינו. הם חשבו לקיים רצף של פגיעות בישראל, אף שבוע לא לתת מנוחה, יש לעודד את הפגיעות, ואת הפגיעות המחבלים. כשאנו הגבנו חזרה, הם פנו למצריים: "איזה מין

בני-ברית יש לנו?" והחד-גדיא הזה נמשך והוביל למלחמה בסופו של דבר.

כהן-אלמגור: אריק רולו - סופר "לה-מונד"⁴⁹ כתב: "אחד השיקולים הבסיסיים של נאצר לסגירת המיצרים הייתה חולשת ממשלת אשכול" - הווה אומר, אילו הממשלה הייתה חזקה יותר ייתכן ולא הייתה פורצת המלחמה - האם אתה מסכים לדברים אלה?

אבן: קודם כל, אם ה-"לה-מונד" כתב, ברור שזה אינו יכול להיות נכון (בחיוך). הקושי הוא כיצד להבטיח שעמדתך תשתקף אצל היריב, בעיקר כאשר אין יחסים דיפלומטיים וכל היחסים הם במישור הצבאי. נאצר הושפע מרפ"י שיצאה ואמרה שאחרי בן-גוריון אין שום אדם שמסוגל להנהיג למלחמה. תעמולה זו של רפ"י נקלטה הן בקהיר והן במוסקבה והשפיעה על נאצר.

כהן-אלמגור: ברשותך נעבור לשתי סוגיות במלחמת יום-כיפור. הראשונה - האם היית שותף להחלטת חציית התעלה?

אבן: לא. לא הייתי בארץ. באותו זמן שהיתי בווינגטון. קיבלתי דיווחים יומיומיים על המתרחש ובאחד מהם נמסר לי שקיימת אפשרות סבירה מאד שתוך 24 שעות נחצה את התעלה. בדיעבד אני מאוד מרוצה.

כהן-אלמגור: אבל אתה מציין בפרויקט המחקר על השלום⁵⁰ - בנאום שנשאת באוניברסיטת ת"א שחצייה זו ליבשת אפריקה פגעה במדינות אפריקניות והביאה לניתוק יחסיהן עימנו מתוך סולידריות יבשתית?

אבן: נכון, אולם מחיר זה הוא שהביא את השלום. קודם כל החצייה הביאה ללחץ על מצריים, גרמה להסכם הפרדה ומניעת ניצחון מצרי. היא גרמה לאיזון דיפלומטי וחיפתה על תקלות שהיו בתחילת המלחמה. מצריים לא הייתה עושה שלום לולא הלחץ הזה של נוכחות מאחורי התעלה.

כהן-אלמגור: בממשל האמריקני בעת המלחמה הייתה אהדה גדולה לישראל. משיחה שהייתה לי עם הנספח האווירי הצבאי בווינגטון באותה העת - תא"ל שייקה ברקת, התברר שניקסון לא התלהב מרעיון הרכבת האווירית וכי מי שדחף בממשל האמריקני היה

הנרי קיסינג'ר.⁵¹ האם זה נכון?

אבן: יומיים אחרי שביקשנו את הרכבת האווירית החל האקשן. אינני יודע על מה דיבר ברקת, אולם בלי ניקסון שום דבר לא היה זו. קיסינג'ר תמיד ניסה להראות כאילו הוא היחיד שקיבל החלטות... (חיוך סלחני) קיסינג'ר רגיל לעשות Show Off.

כהן-אלמגור: האם אתה רואה עצמך אשם במחדל יום כיפור? האם אינך חושב שעמדותיה המתונות יחסית של ישראל - שנבעו רבות ממך, השפיעו על החלטת סאדאת?

אבן: לא הייתי שותף כלל למחדל. המחדל היה של גורמי הביטחון, ולא של הדרג המדיני. באותו זמן סמכו יותר מדי על הגורמים הביטחוניים ולא התייעצו עמנו כלל, כך שאין לי יד ורגל במחדל. המחדל היה של גורמי הביטחון ושל כל אלה שסמכו על דיין וחשבו שהוא גאון גדול. אני אף פעם לא חטאתי בחטא זה.

כהן-אלמגור: בספרך **דבר אל העמים**⁵² (עמ' 60) אמרת: "אל נא נראה את בידולה של ישראל כתופעה חולפת פרי החרם הערבי. הוא פרי חפצה ושאיפתה של ישראל עצמה. אל לנו להגות רעיון של השתלבות". למה הייתה כוונתך?

אבן: הכוונה בהשתלבות היא קבלת המונחים, המושגים, צורת הממשל, תרבות וכו', ובכך אני רוצה. יש לקיים שותפות, ללמוד לחיות זה בצד זה אך לא להשתלב בצורה טוטאלית שכזו. לכך הייתה כוונתי.

כהן-אלמגור: נעבור לאקטואליה. מה יש לעשות כיום בנוגע לפליטים?

אבן: פליטים הם פונקציה של מלחמה, ואת הבעיה ככלל צריכות לפתור מדינות ערב. אני מוכן לבנות למענם שיכוני קבע, אולם פתרון הבעיה אינו מוטל רק על ישראל.

כהן-אלמגור: מה דעתך על תוכנית האוטונומיה? מה דעתך על קמפ-דיוויד?

אבן: קמפ-דיוויד הוא רק שלב ביניים. חשוב שתהיה מסגרת קבע שישתתפו בה ישראל, מצריים, ירדן והפלשתינאים. האוטונומיה היא חלק קטן מהסכמי קמפ-דיוויד הצריך להוות

פרוזדור לשלום. הממשלה כיום רואה את האוטונומיה כפרוזדור לסיפוח ולא לשלום. מובן על כן שמדינות ערב והפלשתינאים לא יסכימו לה. הלא אף לטרקלין הם אינם מוכנים להיכנס.... (הפסקה קלה, מהרהר) אני רואה את קמפ-דיוויד כמסגרת שצריך לקיימה אבל לא כפי שהממשלה רואה זאת, כדרך לסיפוח.

כהן-אלמגור: ח"כ אבן, בתוכנית שלום - מדוע?⁵³ בו אתה מרצה את עיקרי דבריך בדרך לשלום אתה כותב בין היתר - (ע' 9) "אין לשלול רצונם של תושבים ערביים בשטח ישראל לאזרחות ירדנית אם רצונם בכך, אך אזרחות ישראלית פתוחה להם." למה כוונתך בדיוק?

אבן: אתה מוכן לחזור מה בדיוק כתוב?

כהן-אלמגור: מקריא לו שנית.

אבן: כן, המדובר הוא בערבים שבתחומי הקו הירוק. המדובר באזרחות ישראלית בשטח ישראל גם לבעלי אזרחות ירדנית. תראה לי שוב מה כתוב כאן בדיוק.

כהן-אלמגור: מקריא לו שוב.

אבן: (נבוך) אני לא זוכר שאמרתי את זה. היכן זה כתוב?

כהן-אלמגור: בתוכנית שלום מדוע ממאי 1975.

אבן: אצטרך לבדוק (מבקש את כתובתי כדי לשלוח לי את ספרו האחרון. מאותת שברצונו בסיום הראיון).

כהן-אלמגור: האם אתה מצדד באופציה הירדנית?

אבן: כן, כמובן שאני מצדד באופציה הירדנית. אני אבי האופציה הירדנית.

כהן-אלמגור: זאת אומרת, מדינה ירדנית פלשתינאית שתכלול גם את הגדה המערבית?

אבן: לא מעניין אותי כיצד יקראו למדינה, ולו גם ירדנית-צ'כית. השם אינו משנה. הגבולות הם אלה שהזכרת, בראשות מי שיחליטו. בכל מקרה הפלשתינאים יהוו את רוב האוכלוסיה.

כהן-אלמגור:תודה רבה לך, מר אבן.

הערות אודות הראיונות

שני האישים, ויצמן ואבן, הפתיעו אותי. ויצמן הפתיע אותי בראיון הראשון, כאשר הפסיק את הראיון על מנת להראות לי באותות ובמפות כי טאבה היא שטח מצרי. להזכיר: באותה תקופה הייתה מחלוקת נוקבת בין ישראל למצריים על שטח המריבה. והנה שר בממשלת ישראל טוען באזניי, ללא כחל וסרק, כי הצדק הוא עם היריבה.

אבן הפתיע אותי בכל התנהלותו במהלך הראיון. האיש נמנע מהסתכל בעיני בני שיחו, פכר כל העת את אצבעות ידיו והפגין מה שהתפרש בעיני כחוסר ביטחון מופגן. תמהתי מדוע. האיש ניחן במוח מבריק שקשה למצוא בפוליטיקה הישראלית ובכלל.

ויצמן, כאיש חיל האוויר, חשב כי המלחמה הבאה תהא מבוססת על קרבות אוויר ועל סוללות טילים ליירוט מטוסים. הוא טעה לדעתי. הכוח הקרקעי עדין מהווה מרכיב משמעותי בכל מלחמה קונבנציונאלית. אין זה משנה למה תתייחסו במונח "מלחמה הבאה" אחרי שנת 1986, השנה בה התקיים הראיון: מלחמת המפרץ של 1991, מתקפת הטרור על ישראל משנת 1993 עד עתה, או מלחמת ישראל בחיזבאללה בקיץ 2006. עיקר המאבק לא התרחש ואינו מתרחש בשמים. עם זאת, הן ב-1991, הן ב-2006, והן בעת כתיבת שורות אלה, לרקטות ולטילים אמנם נודע משקל רב בסכסוך הישראלי-פלשתיני, משקל שכוחו הולך ומתעצם. שומה על ישראל לתור אחר פתרונות מתאימים לאיום הטילי בטרם תהא כל מדינת ישראל חשופה למטחים קטלניים, שכן נקל לשער כי אם לא ימצא פתרון לסכסוך, יעשו הפלשתינים כמיטב יכולתם להגביר את הדיוק של הטילים המצויים בידיהם, את הטווח שלהם, ואת יכולת הקטל שלהם.

ויצמן חשב כי תוך חמש עשרה שנה תהיינה מדינות במזרח התיכון אשר תחזקנה בנשק גרעיני. הדבר טרם קרה, אם כי אירן עושה מאמצים ניכרים בכיוון זה. נקל לשער כי אם אירן תצליח, היא לא תישאר בדד בזירה הגרעינית ומדינות אסלאמיות וערביות נוספות תחשוקנה במשאב האדיר הזה. ערב הסעודית, תורכיה ומצריים תהיינה בין המדינות אשר יציבו אז את נושא הגרעין גבוה בסולם העדיפויות שלהן.

נראה לי, שויצמן צדק בדבריו כי משימות חיסול כורים גרעיניים, דוגמת המתקפה הישראלית על אוסירק בעירק,⁵⁴ אינן בגדר פתרון יעיל לטווח הארוך. ויצמן כינה זאת "אספירין" להבדיל מ"מעשה כירורגי". אין זו רק שאלה של רצון, שהרי ישראל וארה"ב תשמחנה להמשך המצב הגרעיני הקיים במזרח התיכון. זוהי גם שאלה של יכולת. הזירה המזרח תיכונית תשתנה מבחינה זו במוקדם או במאוחר, ועל כן רצוי להגיע למצב יחסים נורמלי לפחות. רצוי שמצב היחסים יהיה למעלה מזה - טוב, עם שכנות קרובות כרחוקות.

דברים מסוימים אינם משתנים. בזמן קיום הראיונות לפני עשרים ואחת שנה הייתה לבנון מדינה משוסעת ולמודת קרבות, והיא ממשיכה להיות גם כיום היפוכה הגמור של שוויץ, למרות שהודבק לה הכינוי המחמיא "שוויץ של המזרח התיכון" עקב יופיה הרב. מעניין כי לויצמן היינו הך היה אם לבנון תהיה בשליטה סורית. מבחינתו עדיף להתעסק עם ישות אחת, סוריה, מאשר עם פלנגות וארגוני טרור מפוצלים בלבנון. רוב אזרחי לבנון לא יאהבו לקרוא את דבריו. מעניין גם כי שמונה שנים לאחר מבצע ליטאני ויצמן עדיין היה גא ביוזמתו זו. הוא ראה בו את אחד המבצעים המוצלחים של צה"ל. בשנת 2000, עם יציאת צה"ל מלבנון ביוזמת ראש הממשלה אהוד ברק, היה ויצמן טרוד רובו ככולו בהתגוננות כלפי הביקורות שהועלו נגדו, וביולי אותה שנה הוכרח להתפטר מנשיאות המדינה. איני יודע אם השמיע דעתו בפומבי בעד או נגד היציאה החפוזה מלבנון שהסתיימה ללא נפגעים.

חוסר יציבותה של לבנון הוא יוצא דופן בזירה המזרח תיכונית. מועמר קדאפי היה יציב על כסאו בזמן הראיונות עם ויצמן והינו יציב על כסאו גם כיום. נשיא תוניסיה, בן-עלי (Zine El Abidine Ben Ali) זכה באוקטובר 2004 בכהונה רביעית בת חמש שנים ברציפות. בן-עלי נכנס לתפקידו בשנת 1987 לאחר שקודמו היציב, חביב בורגיבה, הוכרז כלא כשיר לתפקד כנשיא עקב סניליות. יציבות מאפיינת מדינות נוספות במזרח התיכון שהן דמוקרטיות בערבון מוגבל ביותר. כאשר יש בחירות דמוקרטיות שאינן מפוקחות על ידי הממשל, התוצאות נוטות לא לשרת את כוחות הדמוקרטיה. ראו הבחירות ברשות הפלשתינית בשנת 2006, שהעלו לראשות הממשלה את חמאס. ראו גם את הבחירות באלג'יר בשנת 1991 שהעלו לשלטון את החזית להצלת האיסלם (Islamic Salvation Front). בינואר 1992 התערב שם הצבא וביטל את תוצאות הבחירות. לעומת זאת, במדינות אחרות בסביבתנו, במשטרים מלוכניים או רפובליקניים, השלטון עובר בירושה. הדמוקרטיה בהן יכולה להתפרש כלא יותר מאשר משחק למטרות תעמולה. זהו המצב בממלכה ההאשמית ובממלכת מרוקו. זהו המצב גם בסוריה. כך ככל הנראה היה יכול להיות המצב בעירק לולא התערבותו של ג'ורג' וו. בוש. כך ככל הנראה המצב במצריים כיום. ויצמן חשב כי אבו-גזאלה יחליף את מובארק ולא מגיד. מסתבר בדיעבד, ששני האישים האלה אינם משחקים כיום תפקיד מרכזי במצריים.

מובארק יושב איתן על כיסאו כתמיד, והאדם המוזכר כבעל הסיכויים הטובים ביותר לרשת אותו, ככל הנראה רק לאחר מותו, הוא בנו גמאל (Gamal El Deen Muhammad Hosni) (Sayed Mubarak).

השלום עם מצריים הוא קר אך יציב. ויצמן צדק באמרו כי זהו נכס אדיר. זהו נכס אדיר לישראל וגם למצריים. ארה"ב מעניקה למצריים סיוע רב ביותר גם תודות למערכת היחסים עם ישראל המשרתת את היציבות באזור ואת האינטרסים האמריקאיים. עם זאת, אין לדעת כיצד יתפתחו הדברים לאחר הסתלקותו של מובארק מן השלטון. יש מקום לחשוב כי אם גמאל יעלה לשלטון הוא ימשיך בדרכו של אביו, אולם שני הדברים, עלייה לשלטון של גמאל מובארק, והמשך הדרך, אינם בטוחים. הייתה לי באחרונה (פברואר 2008) שיחה עם פקיד בכיר בממשל האמריקני המכיר היטב את מצריים. שאלתי אותו האם מצריים תדבוק בשלום עם ישראל גם לאחר סיום עידן מובארק. תשובתו הכנה הייתה: "איני יודע". הדברים תלויים בנעלמים רבים, ביניהם זהות המחליף, באילו נסיבות ייכנס לתפקידו, וכיצד יתקבל על ידי האחים המוסלמים. לדעתו, לגאמל מובארק יש בעת כתיבת שורות אלו הסיכויים הטובים ביותר לרשת את השלטון.

אבא אבן היה ככל הנראה גדול הדיפלומטים שהצמיחה מדינת ישראל.⁵⁵ הוא צדק בדבריו, כי כל מדינה המבקשת לשחק תפקיד של מתווך בסכסוך הישראלי-ערבי (ובכל סכסוך) חייבת להיות בעלת גישה לשני הצדדים. אם תיראה כנוטה לאחד מן הצדדים, היא תאבד את מעמדה כמתווך הוגן ולפיכך גם יעיל. בריה"מ איבדה את מעמדה כאשר הקריבה את ישראל על מזבח האינטרסים שלה עם ארצות ערב מלחמת ששת הימים. שומה על ארה"ב להצטייר כמתווכת הוגנת בעיני הערבים על מנת להשיג את המטרות שהיא מציבה לעצמה, ביניהן יישוב הסכסוך הישראלי-פלשתיני. בעת כתיבת שורות אלו, ארה"ב אינה נתפסת כגורם שהפלשתינים יכולים לסמוך עליו. חלוקות הדעות אם לטווח הרחוק התדמית של ארה"ב כידידת אמת של ישראל משרתת את האינטרס הישראלי. אני בין אלה הגורסים כי אין בכך לשרת את האינטרסים של ישראל. כמו כל מוצר בעל ערך, גם לשלום יש מחיר גבוה. שני הצדדים יידרשו לשלם מחיר יקר תמורת שלום בר-קיימא. אין זה ריאלי מבחינת ישראל לצפות, כי תוכל להתחמק מתשלום לאורך זמן. ישראל יכולה להחליט כי אין רצונה בשלום וכי היא מסתפקת בביטחון. או אז תהא שאלת המחיר שונה בתכלית.

מעניינים דבריו של אבן כי אין בכוונת ישראל להשתלב במזרח התיכון מבחינת קבלת הערכים, צורת הממשל והתרבות. החתירה, לדעתו, צריכה להיות לכיוון שותפות, מבלי לוותר על הערכים המייסדים את ישראל כמדינה מערבית-יהודית-דמוקרטית. בכך הוא ממשיך דרך חשיבה שייחדה את הציונות כבר מאז המאה ה-19 ואפיינה את דרך בניית

האומה שהתווה ראש הממשלה המייסד, דוד בן-גוריון.⁵⁶ דומני כי רוב הציבור בישראל קיבל ומקבל עמדה זו.

כמו כן, מעניינים דברי ויצמן כי "אריק תמיד חוזר לעזה". היה זה אריק שרון, בהיותו ראש ממשלה, שקיבל על עצמו להינתק מעזה, ובשנת 2005 פירק את ההתנחלויות והוציא את הצבא מהרצועה. בכך סלל את דרך להשתלטות החמאס על הרצועה. אבקש לציין בהקשר זה, כי הייתי בין אלה שדחפו לאימוץ רעיון "עזה תחילה". בשנת 2000 פתחתי בקמפיין לאומי ובינלאומי למען יוזמת היציאה מן הרצועה כדרך להחלצות מהדרך ללא מוצא אליה נקלעה ישראל ביחסה עם הפלשתינים. ראיתי בפינוי זה מהלך יצירתי אשר עשוי לשבור את מעגל הטרור האינסופי, מהלך נכון שיכול לשנות את מהלך העניינים, להחזיר את קרנה של ישראל ולחייב את הפלשתינים למענה מדיני. היה בו צורך משום הבנה אסטרטגית כי הרצועה הינה פלשתינית בעיקרה, כי אין לישראל עניין להמשיך את הכיבוש ברצועה, וכי האינטרס הדמוגרפי והבטחוני דורש פינוי. זהו גם צעד בונה אמון המראה את נכונותה של ישראל לפשרה טריטוריאלית: ישראל מפנה ישובים, מסיגה את כוחות צה"ל ומפחיתה את היקף הכיבוש. חשבתי גם, כי מבחינה בינלאומית יש הבדל מהותי בין רשות פלשתינית לבין מדינה פלשתינית. עם הריבונות באה גם אחריות. לכניסה אל משפחת העמים יש מחיר, ויש לצפות ממדינות ריבוניות להתגבר על טרור המקנן בתוכן. נשיא אינו יכול לבוא בטענה כי אין לו שליטה על כוחות הביטחון שלו, או על עמו. אם כך, אין הוא ראוי לריבונות ומשפחת העמים תבהיר לו זאת הבהר היטב.⁵⁷ זהו המצב אליו נקלענו היום. נשיא (אבו-מאזן) ללא ריבונות וללא שליטה על מליציות קיצוניות-חמושות העושות ברצועה כבתוך שלהן.

בין השנים 2000-2003 באתי בדברים עם אישים רבים, שלחתי מכתבים לקברניטי המדינה, והרציתי אודות "עזה תחילה" בעשרות פורומים ברחבי העולם. שמחתי מאוד כאשר ראש הממשלה שרון אימץ את התכנית. מאז נשאלתי פעמים רבות האם הייתי בוחר במהלך זה כיום. תשובתי חיובית. היה עדיף אמנם מהלך דו-צדדי מאשר חד-צדדי, אך באותה עת לא היה עם מי לדבר. ערפאת לא רצה בשלום. הוא רצה פלשתיני אחת על חורבותיה של ישראל. אני עדיין חושב, כי לישראל אין כל אינטרס ברצועה, וכי פינויה היה אך שאלה של זמן. אני שמח מאוד על כך שאין עוד הרוגים מקרב המתיישבים ברצועה, ומקרב חיילים שעשו את שרותם בשמירה עליהם. מובן שליבי כבוד על תושבי שדרות, אשקלון וישובים נוספים החיים (אם זו המילה המתאימה) תחת איום מתמיד של רקטות. חשבתי כי הפלשתינים יראו ביציאת ישראל פתח לבניית חיים של חירות לצד ישראל. לא חשבתי במונחים של המשך הטרור באמצעים אחרים. טעיתי. לאחרונה (ינואר 2008) נפגשתי עם דב וייסגלס, מי שהיה

מנהל לשכתו של ראש הממשלה שרון ושאלתי אם נשקל בזמנו תסריט של מטחי רקטות מהרצועה על ישראל. תשובתו הייתה כי "ידענו" שלפלשתינים יש רקטות, אך "לא העלינו על דעתנו" כי ישתמשו בהן כך נגד ישראל. הפלסטינים, כך מסתבר, אינם מחמיצים שום הזדמנות להחמיץ הזדמנות לשלום.

סיכום

ההידרדרות למלחמת ששת הימים החלה על רקע רטוריקה מתלהמת של נאצר, רטוריקה שהייתה בבסיסה ריקה שכן הוא לא התכוון לצאת למלחמה. את מהלכיו של נאצר יש לראות כצירוף של תוכנית פעולה מחושבת בשלב הראשון, ושל איבוד שליטה כאשר המשבר הסלים. בתחילה נקט נאצר מהלכים שנועדו להרתיע את ישראל מפני מתקפה על סוריה. במאי 1967 הוא קרס תחת עומס תדמיתו הרדיקלית.

ב-14 במאי 1967 לא שקל נאצר במידה מספקת אפשרות שריכוז כוחות בסיני יגרור בעקבותיו פינוי מלא של כוחות האו"ם, ובכך יוצר מצב חדש לחלוטין, ומסוכן ביותר. נאצר העריך ככל הנראה שדרישתו לפינוי חלקי וזמני, בעל אופי סמלי בעיקרו, תענה בחיוב על ידי מזכ"ל האו"ם או-תאנט. או-תאנט הפתיע בדרישה ל"הכל או לא כלום", או שהאו"ם מפנה הכל או שאינו מפנה שום כוח. הוא לא היה מוכן לשמש כלי משחק בתמרונים היוקרה של הנשיא נאצר. לנאצר לא נותר מרחב תמרון. הוא הועמד בפני הברירה להיכנע לאו-תאנט ולבטל את דרישתו, ובכך היה משום הוכחה לחוסר נכונותו ליטול על עצמו אחריות צבאית כלפי ישראל, או להסתכן בפינוי כולל של כוחות האו"ם. נאצר נדחף על כרחו לברירה השניה.

משלב זה התגלגלו הדברים ככדור שלג במדרון חלקלק. הנסיבות שלטו בנשיא הגא יותר משהוא שלט בנסיבות. ההכרה במנהיגותו של נאצר לאחר סילוק כוחות האו"ם הייתה עדיין על תנאי. מנקודת מבטה של הלאומיות הערבית, חסימת מיצרי טיראן הפכה אז למתבקשת. הימנעות מצעד זה הייתה מציגה את נאצר כפחדן חסר יכולת להתמודד עם ישראל. הוא נדחף על ידי הרטוריקה של עצמו למהלך זה, ובכך הציב אתגר בלתי נסבל על מעמדה של ישראל ועל בטחונה, אתגר עליו לא יכלה ישראל לעבור בשתיקה. שני הצדדים ידעו כי מהלך זה הוא בגדר קאזוס בלי, עילה למלחמה.

מדיניות הביטחון שהנחתה את ישראל ספגה מהלומות בזו אחר זו. הנחות היסוד הבסיסיות שהיו נר לרגלי המחשבה הצבאית הישראלית התנפצו אחת אחר רעותה: כוח ההרתעה של צה"ל לא מנע מנאצר לנקוט בצעדי התגרות גלויים; הדוקטרינה אשר גרסה כי נאצר לא ינקוט צעדים תוקפניים כל עוד נמשכת מעורבות צבאו בתימן⁵⁸ הופרכה; הבטחון שנאצר לא ינסה להסתבך במלחמה לפני שנות השבעים נגוז; גירוש כוחות האו"ם הוכיח כי מצריים

מוכנה להסתכן בעימות צבאי עם ישראל, וחסידת המיצרים הביאה גם את המפקקים להכיר בסכנה האורבת לפתחה של ישראל.

לאחר שראש הממשלה אשכול ייצב את ממשלתו הבשיל המהלך של תקיפה מקדימה על שדות התעופה של מצריים. אולם בטרם מעשה טרח אשכול לשלוח את שר החוץ אבן לווינגטון על מנת להשיג תמיכה למהלך. לכן גם החליטה הממשלה ב-1 ביוני 1967 לשלוח לווינגטון את ראש המוסד מאיר עמית לשיחות עם אנשי הפנטגון, כדי למשש את הדופק ולראות מה תהא תגובת ארה"ב במקרה בו תפתח ישראל במלחמה. מסקנתו של עמית הייתה חד-משמעית: אין כל סיכוי להתערבות צבאית אמריקנית במזרח התיכון, וממשלת ארה"ב תשמח להשתחרר מכל מחויבות צבאית ביחס להגנת ישראל. לקברניטי המדינה היה, אם כן, ברור שאת העבודה תיאלץ ישראל לעשות בכוחות עצמה. חייליה הם אשר ילחמו את המלחמה. בנאום לאחר המלחמה אמר אבא אבן: "אנו מבקשים מן המעצמות הגדולות להוציא את האזור המיוסר שלנו מתחום היריבות הגלובאלית... למדינות הקטנות אנו אומרים: הדרך הטובה ביותר לציבורים להבטיח את האינטרסים שלהם היא דרך ההשענות המירבית על עצמם. איש לא יעזור לאלה שאינם עוזרים לעצמם".⁵⁹

כמו כן למדה ישראל, כי אל לה לסמוך על ערבויות בינלאומיות בחתימת האו"ם. שיקול דעתו של או-תאנט ומהלכיו הסלימו את המאורעות במקום להביא להרגעת המצב. שמיר כתב: "במקום להגביל את הנושא לרמה הצבאית-מקומית הוא הפך אותו לעימות דיפלומטי הנוגע לעצם שאלת נוכחות כוח החירום. בכך הוא העמיד הן את יוקרת האו"ם, הן את יוקרת קע"מ במבחן; במקום לגלות את הפרצות בבקשת המצרים אשר הניחו לו מקום לתמרון, הוא כפה הצגה (showdown); במקום לשחק עבור הזמן, הוא סיכם את כל הפרשה בתוך 48 שעות; במקום להיוועץ בכל הממשלות להן היא אינטרס לגיטימי בנושא, או להפנות את הנושא לשיקול דעתם של העצרת הכללית ומועצת הביטחון, הוא נטל את האחריות, כמעט באופן מוחלט, על עצמו; במקום לנסות ולהניע את קע"מ כי לא תבקש פינוי מלא של כוח החירום, הוא הזמין את הדרישה הזאת בכך שהביע דעתו כי קע"מ מורשית להעלותה ובכך שהצהיר כי היא תמולא בזריזות".⁶⁰

מלחמת ששת הימים היא דוגמא לכך שמדיניות פשרנית ומתונה, שאינה מתחשבת בנסיבות עלולה להוביל במקרים מסוימים דווקא להסלמה ולמלחמה. גם אשכול וגם נאצר לא חשבו במונחים של תכנון מדיניות לטווח הרחוק, אלא העדיפו להתבסס על מדיניות של צעד צעד: מהלך אחד, בחינת תגובת השחקן השני, וצעד נוסף. צעדיו הסבילים של ראש הממשלה אשכול התפרשו כחולשה אצל נאצר. כל צעד מהוסס הוביל את נאצר לנסות צעד מאיים נוסף, ובכל נקודה גאה המתח לשיא חדש. עזר ויצמן כתב: "אינני מהסס למנות את הססנותה

וחששותיה של ישראל - לרבות התחושה בעולם כי ימי דינה קרבים, ואפס המעשה של ידידינו, כגורמים מובהקים בהידרדרות המצרית".⁶¹ אחד הלקחים המרכזיים של מאי 1967 הוא שאסור לה למדינת ישראל להיתפש על ידי שכנותיה כחלשה, שכן חולשה מזמינה אתגר וניסוי כלים. שומה על מדינת ישראל לשקוד על שמירת כוח ההרתעה שלה. בראיון עמו נמנע אבא אבן מהסכים עם דברים אלה והדגיש בדבריו את תעמולת אנטי-אשכול של רפ"י אשר לדבריו השפיעה על נאצר להסלים את המשבר.

תוצאות מלחמת ששת הימים פגעו קשות ביוקרתה של בריה"מ ובמעמדה באזור. בריה"מ ניסתה להשקיע את הסערה בארצות ערב ואת ההתמרמרות נגדה באמצעות אקט ניתוק היחסים עם ישראל, והגברת הסיוע הכלכלי, הצבאי והמדיני לעולם הערבי, אך בכך לא היה די, לפחות לא מבחינתה של מצריים. אחד מצעדיו הראשונים של אנואר סאדאת עם עלייתו לשלטון בשנת 1970 היה סילוק המומחים והיועצים הסובייטים מעל אדמת ארצו, כפי שדרש כבר ב-9 ביוני 1967 סגן הנשיא לשעבר, המרשל עאמר.⁶²

לאחר תבוסת ארצות ערב התפתחה הזירה המדינית לאנשים חדשים להציג רעיונות ואפיקים חדשים. ארגון השחרור הפלשתיני מיהר לנצל את ההזדמנות על מנת להפוך לגורם פוליטי בעל חשיבות. הפלשתינים הפכו לסמל של הסכסוך בין ישראל לשכנותיה ולשחקן פוליטי מרכזי. לאחר מלחמת ששת הימים, המאבק בין ישראל לפלשתינים מוצג כעיקר הסכסוך בין ישראל למדינות ערב, שכן זהו לדידם מאבק צודק ולגיטימי לשחרור לאומי. המאבק אינו עוד בין מדינות ערב הגדולות ובין מדינת ישראל הקטנה, אלא בין עם עשוק וכבוש ובין מדינה עושקת, תקיפה וקולוניאליסטית. התנגדות מדינות ערב לישראל היא פועל יוצא מהקובלנה הפלשתינית. דוד הפך לגולית. גולית הפך לדוד. המאבק מוצג כמאבק בין ממשלה עריצה לעם הנאבק על שחרורו, מאבק צודק וראוי לתמיכה.

מלחמת ששת הימים הוכיחה את נכונות האמרה כי מלחמה ותבוסה הם מנועים קלאסיים של שינוי חברתי ופוליטי. הדוכס מוולינגטון אמר בזמנו שניצחון הוא הטרגדיה הגדולה ביותר בעולם, פרט לתבוסה.⁶³ כמעט בכל מלחמה יש צד מנצח וצד מנוצח. הכל רוצים להיות המנצח ולהמנע מטרגדיית התבוסה, אלא שלעתים הטרגדיה עלולה להיות נחלת שני הצדדים.

מלחמת ששת הימים הניבה ניצחון צבאי מזהיר לישראל, אלא שקברניטי המדינה לא העריכו בלהט האווירה את השלכות הניצחון. החזרה אל אדמת האבות הכניסה את ישראל ואת הפלשתינים למצב מדכדך של כובש ונכבש. שנת 1967 מציינת נקודת מפנה בתולדות מדינת ישראל מבחינות רבות ושונות: צבאית, גאוגרפית, דמוגרפית, מדינית ומוסרית. את ההשלכות אנו חווים עד עצם היום הזה, ואלו אינן נקיות ממוטיבים של טרגדיה.⁶⁴

מדינת ישראל התפכחה מחלק מהשפעות מלחמת ששת הימים בשנת 1973, עם פרוץ

מלחמת יום כיפור. החלק האחר מהווה חבית אבק שריפה שעדיין אין קונסנזוס כיצד יש לטפל בה: יש המבקשים להותיר את הסטטוס-קוו בעינו, שכן המחשבה היא שהחבית רחוקה מאותה נקודת רוויה שתביא להתפוצצות. יש המבקשים לגלגל את החבית לכיוונים שונים ומשונים ולהתנער מאחריות, וזאת למרות כובדה הרב והקשיים הברורים להזיז אותה ממקומה (ראו הראיון עם אבן, המכנה עצמו אבי האופציה הירדנית). אחרים מבקשים לנטרל את החבית על ידי החרפת הטרגדיה. ויש גם המבקשים לפתור את חידתה בצורה יצירתית. הבעיה הפלשתינית תוסיף לשחק תפקיד מרכזי בססוך הישראלי-ערבי כל עוד לא יימצא לה פתרון. לא ניתן להתעלם ממנה. יש צורך להתמודד בצורה חיובית וכנה עם אתגר יישוב היחסים בין שתי התנועות הלאומיות, זו היהודית וזו הפלשתינית. הכתובת כתובה על הקיר באותיות לבנות: לכשישקע אבק הקרבות וישכחו זעקות החללים יהיו לעניות דעתי בין הירדן לים התיכון שתי מדינות (לפחות). הכיבוש יפסק. אדמה תחולק. שני הצדדים ידרשו לפשרות כואבות על מנת להגיע לפתרון צודק לשני הצדדים, שני צדדים המבקשים חירות וביטחון, אם לא שלום. השאלה היא רק שאלה של זמן ושל דמים. בתנ"ך למלה "דמים" שני פירושים: דם וכסף. הפוליטיקה המזרח-תיכונית מסבירה היטב מדוע. אני מקווה כי נכדי יזכו לחיות את חייהם ללא טראומת המלחמה והרחק מצלו המאיים של הטרור, חיים בשלווה לה ראויים כל בני הבריאה ללא הבדל דת, לאום, גזע ומין.

הערות

¹ המחבר מבקש להודות לדן סואן ולאביטל לאופר על הערותיהם הבונות, ולשרון עמיר, למרקו זמבוטי ולאילן סבן על סיועם הרב בהבאת הדברים לדפוס.

² בפברואר 1958 מצריים התאחדה עם סוריה ונוצרה הקהיליה הערבית המאוחדת אלא שבספטמבר 1961 ערכו קצינים סוריים הפיכה במדינתם בעקבותיה פרשה סוריה מן האיחוד והחזירה לעצמה את עצמאותה. מצריים סרבה להשלים עם פרישת סוריה מן האיחוד והמשיכה לקרוא לעצמה קע"מ עד שנת 1971.

³ ערב פרוץ מלחמת ששת הימים, בעקבות לחץ ציבורי, נתמנה דיין לשר הביטחון. חלקו בניצחון קנה לו מוניטין רב בכל רחבי העולם. לאחר המלחמה היה אחראי בתפקידו זה למינהל בשטחי יהודה, שומרון ועזה. הוא הנהיג את מדיניות הגשרים הפתוחים עם ירדן, שאפשרה תנועה של אנשים וסחורות אל שטחי יהודה ושומרון ומהם. שנה לאחר המלחמה פעל דיין להקמת "המערך" בו נכללו מפא"י, "אחדות העבודה" ורפ"י. ראו

כל האתרים המוזכרים במאמר http://www.knesset.gov.il/lexicon/heb/dayan_m.htm.

היו פעילים ב-28 פברואר 2008.

⁴ או-תאנט כיהן כמזכ"ל האו"ם בין השנים 1961-1971. ראו

<http://www.un.org/av/photo/subjects/sg3.htm>

⁵ ראו רפי כהן-אלמגור, תהליכים מפריעים באיזון העוצמות בין ישראל לארצות ערב ערב מלחמת ששת הימים (ת"א: אוניברסיטת ת"א, מאי 1986), עמ' 108. הציטוט מתוך יוסף אשכול, מלחמת ששת הימים (ת"א: משרד הביטחון, 1967), עמ' 125.

⁶ רפי כהן-אלמגור, תהליכים מפריעים באיזון העוצמות בין ישראל לארצות ערב ערב מלחמת ששת הימים, עמ' 125. מתוך שמעון פרס, קלע דוד (ירושלים: ווידנפלד וניקולסון, 1970), עמ' 120.

⁷ רפי כהן-אלמגור, תהליכים מפריעים באיזון העוצמות בין ישראל לארצות ערב ערב מלחמת ששת הימים, עמ' 128. לדיון נוסף ראו, Nigel J. Ashton (Ed.), *The Cold War in the Middle East: Regional Conflict and the Superpowers, 1967 - 1973* (New York: Routledge, 2007).

⁸ ב-5 בדצמבר 1963 מונה יצחק רבין לרמטכ"ל השביעי של צה"ל. הוא כיהן בתפקיד זה

במלחמת ששת הימים. ראו http://www.knesset.gov.il/rabin/heb/Rab_HPPage.htm

⁹ רפי כהן-אלמגור, תהליכים מפריעים באיזון העוצמות בין ישראל לארצות ערב ערב מלחמת ששת הימים, עמ' 119-120.

¹⁰ מבצע קדש נקרא גם מלחמת סיני, מלחמה שהתנהלה בין מצריים לישראל בין ה-29 באוקטובר ל-5 בנובמבר 1956 במהלכה כבשה ישראל את חצי האי סיני. המלחמה נוהלה בתאום מדיני וצבאי עם בריטניה וצרפת. ראו Benny Morris, *Israel's Border Wars, 1949-1956: Arab infiltration, Israeli retaliation, and the countdown to the Suez War* (New York: Oxford University Press, 1993); <http://www.knesset.gov.il/lexicon/heb/kadesh.htm>

¹¹ אוגדה בפיקוד האלוף אברהם יפה חדרה אל צפון סיני דרך ביר לחפאן - ג'בל ליבני - ביר חסנה - ביר תמאדה ומעברי הג'ידי, המיתלה וראס-ג'ונדי, אל דרום תעלת סואץ ואל ראס-סודר בחוף מפרץ סואץ, בו נפגשו כוחותיה עם כוח ישראלי שהוטס במסוקים וכבש את המקום בסיוע אווירי. ראו <http://64.233.169.104/search?q=cache:v7wIzIcNuRcJ:lib.cet.ac.il/pages/item.asp%3Fitem%3D1514+%D7%90%D7%9C%D7%95%D7%A3+%D7%99%D7%A4%D7%94+%D7%A9%D7%A9%D7%AA+%D7%94%D7%99%D7%9E%D7%99%D7%9D&hl=en&ct=clnk&cd=1&gl=us>

¹² במלחמת ששת הימים, פיקד האלוף אריאל שרון על אוגדת המילואים המשורנית 138 שהבקיעה את מערך הביצורים המצרי העיקרי בסיני, במתחמי אום כתף ואבו עגילה. לאחר

- קרבות שריון גדולים במרכז סיני הגיעה האוגדה לגדות תעלת סואץ. ראו <http://www.pmo.gov.il/PMO/History/FormerPrimeMinister/sharon.htm>
- ¹³ מרדכי (מוטה) גור פיקד על הקרב לשחרור ירושלים. ראו <http://dover.idf.il/IDF/About/history/70s/1974/041501.htm>
- ¹⁴ בני פלד היה מפקד בסיס חצור במלחמת ששת הימים. לימים התמנה למפקד חיל האוויר. ראו <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-1997093,00.html>
- ¹⁵ בזמן המלחמה היה פלד ראש אגף אפסנאות במטכ"ל בדרגת אלוף. ראו <http://www.peledfoundation.com/MatiPeled.htm>
- ¹⁶ דוד אלעזר, לימים הרמטכ"ל התשיעי של צה"ל. במלחמת ששת הימים הופקד על המערכה בחזית הצפון ופיקד על הכוחות אשר פרצו לצפון השומרון (ג'נין ושכם) וכבשו את רמת הגולן. ראו http://dover.idf.il/IDF/About/Commanders/past/david_elazar.htm
- ¹⁷ לוי אשכול היה ראש ממשלה ושר ביטחון בשנים 1963-1967. ערב מלחמת ששת הימים, בלחץ דעת הקהל, אשכול העביר את התפקיד למשה דיין. ביוני 1967 הורחבה ממשלתו לממשלת ליכוד לאומית, וממשלה זו הוסיפה לכהן אחרי מותו בפברואר 1969. ראו <http://www.knesset.gov.il/lexicon/heb/eshkol.htm>
- ¹⁸ ב-24 במאי 1967 רבין נפל למשכב כתוצאה מן המתח ומאפיסת כוחות. הוא ביקש מויעמן כי יחליפו בתפקיד. ויעמן סירב.
- ¹⁹ רפ"י ("רשימת פועלי ישראל"), מפלגה שהקימו ב-1965 מספר חברי כנסת שפרשו ממפא"י, ובראשם דוד בן-גוריון שיזם את הפרישה וצירף אליו כמה מבני חסותו הפוליטיים, ביניהם שמעון פרס ומשה דיין. ראו <http://www.ynet.co.il/yaan/0,7340,L-21166-PreYaan,00.html>
- ²⁰ בשנת 1965 פרש שמעון פרס ממפא"י בעקבות דוד בן-גוריון והפך למזכיר הכללי של רפ"י. בשנת 1968 פעל רבות להחזרת רפ"י למפא"י, ולהקמתה של מפלגת העבודה הישראלית. בזמן הראיון היה פרס ראש ממשלת האחדות הלאומית שהוקמה בשנת 1984. ראו http://www.mfa.gov.il/mfaheb/mfaarchive/2001/shimon_peres.htm
- ²¹ כשהערתי לוייעמן כי חוקר בשם בריצ'ר כתב כי קיבלנו ב-1966 את הסקייחוקים מארצות הברית, התרגז ויעמן ואמר "שלח אותו אליי". ראו Michael Brecher, *The Foreign Policy System in Israel* (London: Oxford University Press, 1972).
- ²² שארל דה-גול, נשיא צרפת בין השנים 1959 - 1969. ראו http://nhs.needham.k12.ma.us/cur/Baker_00/2002_p5/bakerp5_df_1-02/de_gaulle.htm
- ²³ בשנת 1965 חברה תנועת החרות למפלגה הליברלית והוקם גח"ל - גוש חירות ליברלים -

שבראשו עמד מנחם בגין. כך הצליח בגין לקעקע את התדמית הקיצונית שדבקה ב"חירות", וב-1967, בזמן המשבר של "תקופת ההמתנה", צורף לממשלת הליכוד הלאומי כשר בלי תיק. ראו <http://www.knesset.gov.il/vip/begin/heb/begin1.htm> משלי כ"ד, ו'.

ראו http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%98%D7%95%D7%91%D7%99%D7%9D_%D7%9C%D7%98%D7%99%D7%A1

²⁶ ב-5 באוקטובר 1985 חייל מצרי בשם סלימאן מחמוד עבדו חמיד ירה לעבר קבוצה של 12 מטיילים ישראלים באתר הנופש בראס בורקה שבדרום סיני. שבעה אנשים ובתוכם ארבעה ילדים נהרגו כתוצאה מן הירי.

²⁷ חוסני מובארק היה לנשיא מצריים בשנת 1981 לאחר רצח אנואר סאדאת. ראו http://www.presidency.gov.eg/html/the_president.html

²⁸ גנרל אנטואן לאחאד היה מפקד צבא דרום לבנון משנת 1984 עד התמוטטות הצבא עם יציאת ישראל מלבנון בשנת 2000.

²⁹ רפאל איתן היה הרמטכ"ל ה-11 של מדינת ישראל בין השנים 1978-1983. ראו <http://news.msn.co.il/news/general/PersonI News/20041123161949.htm>

³⁰ ויצמן התייחס לשליט לוב, מועמר אל-קדאפי. ראו

<http://news.msn.co.il/news/general/PersonInNews/20040729102509.htm>

³¹ יחיאל קדישאי היה מנהל לשכתו של מנחם בגין כשר בממשלה (1967-1970) וכראש ממשלה לאחר שבגין נבחר לשלטון בשנת 1977.

³² במרץ 1984 ויצמן ייסד את מפלגת "יחד", שהתמודדה בבחירות לכנסת ה-11 (בשנת 1981). המפלגה זכתה בשלושה מושבים והצטרפה לגוש שנוצר סביב המערך לקראת הקמת ממשלת אחדות לאומית. בממשלה שהקים שמעון פרס מונה ויצמן לשר בלי תיק והיה חבר הקבינט המצומצם. ראו http://www.knesset.gov.il/lexicon/heb/weitzman_ez.htm

³³ ת"א: ספרית מעריב, 1975.

³⁴ הגנרל עבדול-ראני גמאסי היה היועץ הצבאי של הנשיא סאדאת. ראו

http://www.newjerseysolidarity.org/plobulletin/vol4no19nov1978/arab_and_is-lamic_world_supports_plo_stance.shtml

³⁵ סגן דניאל פינטו, מפקד פלוגה במבצע ליטני, הורשע ברצח שבויים בלבנון.

³⁶ ת"א: ידיעות ספרים/עידנים, 1982. ראו <http://www.ybook.co.il/catalog1.asp?bID=380171>

³⁷ ת"א: הוצאת מערכות, 1973.

³⁸ דנג שיאופינג (1904-1997), מדינאי סיני (תעתיק וייד-ג'יילס של שמו: Teng Hsiao-

- (p`ing). הדמות הבולטת ביותר בסין אחרי ימי מאו דזדונג. מתוך
<http://www.ynet.co.il/yaan/0,7340,L-13790-PreYaan,00.html>
- ³⁹ בשנת 1963 פנחס ספיר מונה ע"י לוי אשכול לשר האוצר. הוא כיהן בתפקיד זה לסירוגין עד 1974. ראו <http://www.reader.co.il/article/2519/%D7%A4%D7%A0%D7%97%D7%A1-%D7%A1%D7%A4%D7%99%D7%A8-%D7%9E%D7%9E%D7%A0%D7%94%D7%99%D7%92%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%9E%D7%99%D7%9C%D7%9E%D7%A0%D7%94%D7%99%D7%92%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%99>
- ⁴⁰ לעניין זה ראו Ben-Zion Zilberfarb, "From Socialism to Free Market - The Israeli Economy, 1948-2003", in R. Cohen-Almagor (ed.), *Israeli Democracy at the Crossroads* (London: Routledge, 2005).
- ⁴¹ לעניין זה, ראו Shlomo Aronson, *Israel's Nuclear Programme, the Six Day War and Its Ramifications* (London: King's College, 1999).
- ⁴² נשיא ארה"ב ג'ון פ. קנדי (1961-1963). ראו <http://www.whitehouse.gov/history/presidents/jk35.html>
- ⁴³ נשיא ארה"ב לינדון ב. ג'ונסון (1963-1969). ראו <http://www.whitehouse.gov/history/presidents/lj36.html>
- ⁴⁴ הרולד ווילסון היה ראש ממשלת בריטניה בין השנים 1964-1970 ו-1974-1976. ראו <http://www.number10.gov.uk/output/page129.asp>
- לדיון אודות תפקידה של בריטניה במשבר, ראו Frank Brenchley, *Britain, the Six Day War and Its Aftermath* (London: I.B. Tauris, 2005).
- ⁴⁵ הציטוט לקוח מתוך ספרו של משה גלבוץ, *שש שנים - שישה ימים* (ת"א: עם עובד, 1968), ע' 173.
- ⁴⁶ לדיון נוסף, ראו Roi and Boris Morozov (Editors), *The Soviet Union and Yacoov the June 1967 Six-Day War* (Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2008).
- ⁴⁷ ראו <http://israelbehindthenews.com/Jul-21.htm>
- ⁴⁸ New Haven: Yale University Press, 1975.
- ⁴⁹ ראו http://mondediplo.com/_Eric-Rouleau
- ⁵⁰ ת"א: אוניברסיטת ת"א, 1979.
- ⁵¹ מזכיר המדינה האמריקאי. ראו http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1973/kissinger-bio.html
- ⁵² ת"א: עם עובד, 1959.

⁵³ בית ברל, 1975.

⁵⁴ ראו <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/History/Osirak.html>

⁵⁵ ראו, למשל, אבא אבן, הדיפלומטיה החדשה - יחסים בינלאומיים בעידן המודרני (ת"א: הוצאת עידנים/ידיעות אחרונות, 1989).

⁵⁶ לעניין זה, ראו R. Cohen-Almagor, "Cultural Pluralism and the Israeli Nation- Building Ideology", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 27 (1995), pp. 461-484.

⁵⁷ Raphael Cohen-Almagor, "Breaking the Deadlock: The Gaza First Plan", *Baltimore Sun* (December 18, 2003); http://hcc.haifa.ac.il/~rca/politics-gaza_first.htm, <http://almagor.blogspot.com/>

<http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-116585276.html> ⁵⁸

⁵⁹ ראו רפי כהן-אלמגור, תהליכים מפריעים באיזון העוצמות בין ישראל לארצות ערב ערב מלחמת ששת הימים, עמ' 144. מתוך נחמן תמיר, ששת הימים (ת"א: תרבות וחינוך, ללא תאריך), עמ' 27. לדיון נוסף ראו Zaki Shalom, "Israel's Foreign Minister Eban Meets President de Gaulle and Prime Minister Wilson on the Eve of the Six Day War", *Israel Affairs*, Vol. 14 (April 2008), pp. 277 - 287.

⁶⁰ ראו רפי כהן-אלמגור, תהליכים מפריעים באיזון העוצמות בין ישראל לארצות ערב ערב מלחמת ששת הימים, עמ' 144-145. מתוך Shimon Shamir, "The Middle East Crisis: On the Brink of War (14 May-4 June), in D. Dishon (ed.), *Middle East Record 1967* (Jerusalem: Shiloah Center, 1971), p. 193.

⁶¹ ראו רפי כהן-אלמגור, תהליכים מפריעים באיזון העוצמות בין ישראל לארצות ערב ערב מלחמת ששת הימים, עמ' 146. מתוך עזר ויצמן ודב גולדשטיין, לך שמיי, לך ארץ (ת"א: מעריב, 1975), עמ' 262.

⁶² לדיון נוסף, ראו Michael B. Oren, *Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East* (Oxford: Oxford University Press, 2002); Richard B. Parker, *The Six-Day War: A Retrospective* (Gainesville, FL: University Press of Florida, 1996).

⁶³ ראו <http://64.233.169.104/search?q=cache:IsjxRQ5YB-gJ:www.religion-online.org/showarticle.asp%3Ftitle%3D1907+Duke+of+Wellington+victory+tragedy+defeat&hl=en&ct=clnk&cd=4&gl=us>

⁶⁴ לדיון נוסף, ראו Tom Segev, *1967: Israel, the War, and the Year that Transformed the Middle East* (New York: Metropolitan Books, 2007).